

Vilniaus universitetas
Komunikacijos fakultetas
Knygotyros ir dokumentotyros institutas

Pavel Baliko
Leidybos magistrantūros studijų programos

FAKSIMILINIŲ LEIDINIŲ LEIDYBA LIETUVOJE 1990-2007 M.
MAGISTRO MOKSLO TIRIAMASIS DARBAS

Vadovė dr. Alma Braziūnienė

Vilnius, 2008

Pildo bakalauro/ magistro baigiamojo darbo autorius

(bakalauro/ magistro baigiamojo darbo autoriaus vardas, pavardė)

(bakalauro/ magistro baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)

(bakalauro/ magistro baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)

Patvirtinu, kad bakalauro/ magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas baigiamasis bakalauro/ magistro darbas ar jo dalis nebuvo panaudotas kitose aukštosiose mokyklose.

(bakalauro/ magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Sutinku, kad bakalauro/ magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 metus Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto studijų procese.

(bakalauro/ magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Pildo bakalauro/ magistro baigiamojo darbo vadovas

Bakalauro/ magistro baigiamąjį darbą ginti _____

(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

(data)

(bakalauro/ magistro baigiamojo darbo vadovo parašas)

Pildo instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, reikalų tvarkytoja

Bakalauro/ magistro baigiamasis darbas įregistruotas

(instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, pavadinimas)

(data)

(instituto/ katedros reikalų tvarkytojos parašas)

Pildo instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, vadovas

Recenzentu skiriu _____

(recenzento vardas, pavardė)

(data)

(instituto/ katedros vadovo parašas)

Pildo recenzentas

Darbą recenzuoti gavau. _____

(data)

(recenzento parašas)

Baliko, Pavel

Ba 236 Faksimilinių leidinių leidyba Lietuvoje 1990-2007 m.: magistro mokslo tiriamasis darbas / Pavel Baliko ; mokslinis vadovas dr. A. Braziūnienė ; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Knygotyros ir dokumentotyros institutas. – Vilnius, 2008. – 58 lap. : lent. – Mašintr. – Santr. – Bibliogr.: p. 49-51 (40 pavad.).

UDK 655:091.07 (474.5)

***Reikšminiai žodžiai:** faksimiliniai leidiniai, faksimiliniai spaudiniai faksimilinė leidyba, dokumentiniai leidiniai, leidyba Lietuvoje, rankraščių leidyba.*

Šio mokslo tiriamojo darbo objektas – Lietuvoje 1990-2007 metais išleisti tekstiniai faksimiliniai ir faksimilinio tipo leidiniai. Darbo tikslas – įvertinti faksimilinės leidybos būklę Lietuvoje 1990-2007 metais. Darbo uždaviniai: aptarti teorinius faksimilinio leidinio sąvokos aspektus, išryškinti bendrumus ir skirtumus su giminingomis sąvokomis; apžvelgti faksimilinės leidybos istoriją, pagrindinius raidos etapus; aptarti svarbiausius kriterijus, nusakančius faksimilinio leidinio kokybę ir galimybes atlikti jam priskiriamas funkcijas; ištirti faksimilinės leidybos aktyvumą Lietuvoje 1990-2007 metais; įvertinti 1990-2007 metais Lietuvoje išleistų faksimilinių leidinių kokybę bei jų tinkamumą atlikti paskirtas funkcijas; išanalizuoti kelių lietuvių raštijos paminklų visus Lietuvoje išleistus faksimilinius leidimus siekiant nustatyti leidinių pažangos lygį, lyginant su ankstesniais; ištirti leidyklos kaip verslo elemento požiūrį į faksimilinius leidinius bei išsiaiškinti leidyklos kaip kultūros puoselėtojos ir skeidėjos poziciją faksimilinės leidybos atžvilgiu.

Naudojantis mokslinės literatūros analizės metodais, faksimilinių leidinių vertinimui taikant dokumentų turinio analizės metodą bei analitiniu-kritiniu metodu apibendrinus interviu su ekspertais gautus rezultatus prieita išvados, kad dar nėra vieningos nusistovėjusios faksimilinės leidybos terminijos, o skirtingi šaltiniai pateikia savo faksimilinio leidinio koncepciją, tad išvelgiama mokslinių diskusijų, gilesnės srities analizės ir terminų konkretaus įvardijimo būtinybė. Šie neaiškumai leidžia leidėjams savo nuožiūra interpretuoti faksimilinės leidybos funkcijas ir jų atlikimui būtiną bent minimalią parengimo kokybę. Mažinant gamybos sąnaudas atsisakoma brangaus specialistų rankų darbo, be kurio tikrasis faksimilinis leidinys yra neįsivaizduojamas, bei daug kitų ženklesnių išlaidų reikalaujančių procesų ir technologijų. Dėl to nukenčia ne tik leidinio techninio atlikimo kokybė, bet ir galutinis vartotojas, kuris negali naudoti turimos faksimilinės

reprodukcijos kaip visavertės originalo kopijos, galinčios patenkinti jo mokslinius ar asmeninius interesus.

Per nagrinėjamą laikotarpį Lietuvoje nebuvo išleista nei vieno visus faksimiliniams leidiniams būdingus požymius turinčio leidinio, tad jie vadintini faksimilinio tipo leidiniais. Po pokalbių su leidyklų ekspertais paaiškėjo, kad gaminti žymiai geresnės kokybės faksimilinius leidinius, nei buvo daryti iki šiol, ekspertai galimybių nemato, kadangi jų paklausa yra labai maža, tad finansinės investicijos tiesiog niekada neatsipirktų. Dėl šios priežasties, nesant paklausos šiai produkcijai, būtų tikslinga svarbiausias lietuvių raštijai knygas reprodukuoti specializuotoje faksimilinių leidinių leidykloje užsienyje, tuo tarpu Lietuvoje rengiant geros kokybės faksimilinio tipo leidinius.

TURINYS

Turinys.....	5
Įvadas.....	6
1. Faksimiliniai leidiniai: Teoriniai sąvokos aspektai bei praktiniai reikalavimai.....	9
1.1. Pagrindinės sąvokos ir jų naudojimas	9
1.2. Faksimilinės leidybos istorija	12
1.3. Faksimilinių leidinių funkcijos ir kokybiško parengimo gairės	14
2. Faksimilių leidyba Lietuvoje (1990-2007): įžvalgos, tendencijos, faksimilinių leidinių kokybė	19
2.1. Faksimilinės leidybos Lietuvoje aktyvumas (1990-2007)	20
2.2. Kokybinių faksimilinių leidinių charakteristikų analizė	25
2.3. Faksimilinių lietuvių raštijos paminklų analizė.....	32
2.3.1. Martyno Mažvydo „Catechismvsa prasty Szadei“	32
2.3.2. Konstantino Sirvydo „Dictionarium Trium Linguarum“	37
3. Faksimilinių leidinių leidėjai	40
3.1. Respondentai ir tyrimo metodika	40
3.2. Tyrimo rezultatų analizė.....	42
Išvados.....	46
The Publishing of Facsimile Reprints in Lithuania in 1990-2007 (summary).....	48
Bibliografinių nuorodų sąrašas	49
Priedai.....	52
Priedas 1. 1990-2007 metais Lietuvoje išleistų faksimilinių leidinių sąrašas	52
Priedas 2. Interviu su Gyčiu Vaškeliu	55
Priedas 3. Interviu su Irena Stankevičiene.....	57

ĮVADAS

Faksimilinė leidyba – tai būdas išsaugoti senus vertingus leidinius, gaminant kuo tikslesnes jų kopijas. Skirtinguose šaltiniuose pateikiama skirtinga šios leidybos rūšies atsiradimo data. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje [26, p. 745] bei rusiškame enciklopediniame žodyne *Книговедение* [31, p.555] jos atsiradimas siejamas su XIX a. pradžia, anglai savo Knygos enciklopedijoje [5, p. 168] pirmuoju faksimiliniu leidiniu laiko pirmoje XVII amžiaus pusėje pasirodžiusią knygą. Tačiau tikrąjį pagreitį ši leidybos šaka įgavo tik XX amžiuje, pakankamai ištobulėjus fotografavimo technikai.

Nesigilinant į šiuos nesutarimus dėl faksimilinės leidybos atsiradimo galima vienareikšmiškai teigti, jog tai pakankamai sena leidybos kryptis, Europoje jau turinti savas tradicijas. Gyvavusi tarpukario Lietuvoje, išgyvenusi štilį sovietinės okupacijos laikotarpiu, atkūrus Nepriklausomybę vėl suaktyvėjo svarbių lietuviškos knygos paminklų faksimilinė leidyba. Teigiamo pagreičio šiai leidybos rūšiai Lietuvoje suteikė tiek cenzūros panaikinimas (palyginti su sovietinės okupacijos laikotarpiu), tiek ženkliai pagerėjusi techninė bazė, leidžianti greičiau, tiksliau, mažesnėmis sąnaudomis, kokybiškiau perteikti originalą (palyginti su tarpukario laikotarpiu), tiek augantis susidomėjimas filologine senųjų tekstų analize (tyrėjai ne visuomet turi galimybių dirbti su originalais).

Per 18 nepriklausomybės metų buvo padarytas nemažas įdirbis šioje srityje – išleista kelios dešimtys vertingų senųjų spaudinių ir rankraščių reprodukcijų, perleista tarpukario metu (ir ne tik) išleistų knygų. Tai leidžia daryti išvadas, išryškinti pasiekimus ir nesėkmes, kad ateityje būtų išvengta klaidų.

Nepaisant gan aktyvios faksimilinės leidybos veiklos, vis dar trūksta vienareikšmiškai apibrėžtos terminijos, aiškiai išryškintų skirtumų tarp vienos ar kitos praktikoje naudojamos sąvokos. Neretai skirtingi terminai leidėjų yra naudojami kaip sinonimai, neskiriant praktinių leidinio savybių neatitikimo naudojamam terminui. Dėl šios priežasties svarbu dar kartą apžvelgti literatūrą ir nustatyti aiškias ribas, kada naudotinas vienas ar kitas terminas.

Šio mokslo tiriamojo **darbo objektas** – Lietuvoje 1990-2007 metais išleisti tekstiniai faksimiliniai ir faksimilinio tipo leidiniai. Natų ir nuotraukų albumų faksimiliniai leidimai, faksimiliniai dokumentų rinkiniai bei elektroninėse laikmenose išleisti faksimiliniai leidiniai šiame darbe nebus nagrinėjami.

Darbo tikslas – įvertinti faksimilinės leidybos būklę Lietuvoje 1990-2007 metais.

Siekiant užsibrėžto tikslo keliami **uždaviniai**:

- Aptarti teorinius faksimilinio leidinio sąvokos aspektus, išryškinti bendrumus ir skirtumus su giminingomis sąvokomis.
- Apžvelgti faksimilinės leidybos istoriją, pagrindinius raidos etapus.
- Aptarti svarbiausius kriterijus, nusakančius faksimilinio leidinio kokybę ir galimybes atlikti jam priskiriamas funkcijas.
- Ištirti faksimilinės leidybos aktyvumą Lietuvoje 1990-2007 metais.
- Įvertinti 1990-2007 metais Lietuvoje išleistų faksimilinių leidinių kokybę bei jų tinkamumą atlikti paskirtas funkcijas.
- Išanalizuoti kelių lietuvių raštijos paminklų visus Lietuvoje išleistus faksimilinius leidimus siekiant nustatyti leidinių pažangos lygį, lyginant su ankstesniais.
- Ištirti leidyklos kaip verslo elemento požiūrį į faksimilinius leidinius bei išsiaiškinti leidyklos kaip kultūros puoselėtojos ir skleidėjos poziciją faksimilinės leidybos atžvilgiu.

Rašant darbą naudotasi tokiais **metodais**:

- Mokslinės literatūros analizei – bendramoksliniu dokumentų analizės metodu, apibendrinimo ir lyginimo metodais.
- Faksimilinių leidinių vertinimui – dokumentų turinio analizės metodu, atvejo tyrimo būdu.
- Leidėjų tyrimui – ekspertų apklausos metodu, interviu būdu.
- Apibendrinant gautus interviu su ekspertais rezultatus – analitiniu-kritiniu metodu.

Darbą sudaro trys **struktūrinės dalys**. Pirmoje dalyje apibendrinant literatūrą analizuojami faksimilinio leidinio apibrėžimai ir jam giminingos sąvokos, apžvelgiama faksimilinės leidybos istorija, išskiriami faksimilinių leidinių kokybės požymiai. Antroje dalyje analizuojama Lietuvos 1990-2007 metų faksimilinės leidybos aktyvumas, parengtų leidinių kokybė. Trečioje dalyje pateiktas leidyklų tyrimas bei pokalbių su dviem ekspertais analizė.

Iki šiol ši sritis yra tyrinėta nedaug, faksimilinės leidybos padėties Lietuvoje apibendrinančių darbų rasti nepavyko, teorinės medžiagos buvo rasta labai mažai. Informacija yra glausta ir išblaškyta, konkrečiai apie faksimilinę leidybą išsamesnių darbų nerasta, dažniausiai ji minima kaip viena iš daugelio leidybos sričių, bendrais bruožais nusakant jos esmę, todėl teorinė darbo medžiaga apie faksimilinių leidinių leidybą yra surinkta iš daugelio skirtingų, kartais prieštaraujančių vienas kitam šaltinių, juos analizuojant ir apibendrinant. Daugiausia remtasi įvairiomis spausdintinėmis ir elektroninėmis užsienio ir lietuvių autorių publikacijomis apie faksimilinių leidinių gamybą bei leidybą, enciklopediniais straipsniais, interviu su ekspertais gauta informacija.

Faksimilinių leidinių sąrašas sudarytas nagrinėjant Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, Vilniaus universiteto bibliotekos bei LIBIS suvestinio Lietuvos bibliotekų elektroninių katalogų įrašus, vėliau pasirinktus leidinius peržiūrint *de visu*. Tai leido darbo autoriui pačiam įvertinti išleistų leidinių kokybę, atrinkti leidinius klaidingai priskirtus prie faksimilinių leidinių.

Visa darbe pateikiama statistinė medžiaga buvo surinkta ir apdorota darbo autoriaus, iš jos sudarytos lentelės ir diagramos. Remtasi elektroninių katalogų įrašuose ir knygų metrikose bei įvaduose (pratarmėse) esančia informacija apie leidėjus, tiražus, leidimo priežastis, kita darbu aktualia informacija.

1. FAKSIMILINIAI LEIDINIAI: TEORINIAI SĄVOKOS ASPEKTAI BEI PRAKTINIAI REIKALAVIMAI

Šiame skyriuje aptariama, kas yra faksimiliniai bei faksimilinio tipo leidiniai, praktikoje naudojami sąvokos sinonimai bei pagrindiniai aspektai, nusakantys giminingų sąvokų naudojimo aplinkybes bei skirtumus tarp jų. Toliau bus aptartos faksimilinės leidybos istorija, šios rūšies leidiniams priskirtos funkcijos bei kokybiškam jų parengimui svarbūs veiksniai.

1.1. Pagrindinės sąvokos ir jų naudojimas

Lietuvių visuotinėje enciklopedijoje faksimilė apibrėžiama kaip *tiksli originalo (parašo, rankraščio, knygos, dokumento) kopija*. Faksimilinis leidinys apibrėžiamas kaip *tiksliai atitinkantis ankstesnę spaudinį ar rankraštį (turi atitikti popieriaus rūšį, formatą, šriftą ir kt.)*. *Padedą išsaugoti retas, unikalias istorijos ir meno vertybes, dokumentus*. Svarbu atkreipti dėmesį į faktą, kad vėliau tame pačiame šaltinyje priduriama, jog kartais *faksimilinais vadinami ir tokie leidiniai, kurie nevisiškai atitinka anksčiau nurodytus apipavidalinimo kriterijus* [26, p. 745].

Pagal Lietuvos standartizacijos departamento 2008 m. patvirtintą standartą „LST ISO 5127:2008“ faksimilė yra *reprodukcija, kuri kiek įmanoma tiksliau atspindi originaliojo dokumento turinį, formą ir apipavidalinimą, bet nebūtinai yra to paties formato* [7].

Enciklopediniame knygotyros žodyne (Книговедение. Энциклопедический словарь) paaiškinama, kad *faksimilinių leidinių tikslas yra išsaugoti ir padaryti prieinamus plačiajai auditorijai retus, unikalius arba istoriniu/meniniu požiūriu ypač vertingus leidinius* [31, p. 555]. Iš aukščiau pateiktų apibrėžimų ryškėja pagrindinės faksimilinių leidinių funkcijos: išsaugoti ir padaryti prieinamais.

Kiek kitaip faksimilinis leidinys aprašytas 1997 metais išleistame Knygotyros enciklopediniame žodyne: *Faksimilinis leidinys, fotografuotinis, fotomechaniniu ar kitu spaudos būdu pagamintas leidinys, kuo tiksliau atgaminantis ankstesnę leidinį ar rankraštį. Turėtų atitikti visas originalo poligrafines savybės (popieriaus rūšį, formatą, įrišimą ir pan.) Ne visiškai atitinkančius originalą, jo apipavidalinimą, knygotyra vadina faksimilinio tipo leidiniais. Skaitytojams atstoja originalą – retus, unikalius ir ypač vertingus istoriniu ir meniniu požiūriu rašytinius dokumentus* [10, p. 105].

Lyginant aukščiau pateiktus apibrėžimus matomi bendrumai ir skirtumai. Visuose šaltiniuose minimi tie patys šios rūšies leidinių tikslai ir funkcijos, tačiau nėra vienareikšmiškai

nubrėžtos ribos tarp faksimilinio ir faksimilinio tipo leidinių. Jeigu Lietuvių visuotinė enciklopedija prie faksimilinių priskiria ir tuos, kurie *nevisiškai atitinka anksčiau nurodytus apipavidalinimo kriterijus* [26, p. 745], tai Knygotyros enciklopedinis žodynas deda aiškesnę ribą ir *ne visiškai atitinkančius originalą, jo apipavidalinimą, knygotyra vadina faksimilinio tipo leidiniais* [10, p. 105]. Visgi 11 metų vėliau pasirodęs „LST ISO 5127:2008“ standartas, leidžiantis faksimiliniu leidiniu pavadinti neatitinkantį originaliojo formato leidinį, vėl įneša šios tokios painiavos. Tačiau, turint omenyje, kad *standartas nusako ypatybių minimumą, kurios būtinos produktui, paslaugai, procesui* [13]. Remiantis šia prielaida, standartas nusako tik minimalius kriterijus, kuriuos turėtų atitikti faksimiliniu vadintinas leidinys, tad iš esmės neprieštaruoja kituose šaltiniuose pateiktiems apibrėžimams, tačiau gali turėti įtakos leidėjų klaidingam faksimilinio leidinio suvokimui.

Kadangi tai iki šiol mažai tirta sritis ir dar nėra tvirtai nusistovėjusios visiems aiškios vienareikšmės terminijos, buvo suabejota dėl termino „faksimilinio tipo leidinys“ atitikimo lietuvių kalbos taisyklėms. Raštu susisiekus su Valstybine lietuvių kalbos komisija buvo gautas toks atsakymas:

Jūsų vartojamas „faksimilinio tipo leidinys“ – vienas iš galimų variantų, galėtų būti ir „iš dalies faksimilinis leidinys“ (dalykinėje kalboje dažnas pasakymas „iš dalies kas nors ką nors atitinka“) [27].

Įsitikinus, jog terminas „faksimilinio tipo leidinys“ nepažeidžia lietuvių kalbos taisyklių, būtų tikslinga jį palikti, kadangi jis yra pakankamai prigijęs tarp šios mokslo srities atstovų ir jo keitimas lemtų nereikalingos painiavos atsiradimą.

Knygotyros enciklopediniame žodyne faksimilinio leidinio apibrėžime aptinkamas ir dar vienas terminas – fotografuotinis leidinys. Greta skenavimo, fotografavimas yra viena iš faksimilių gamybos priemonių, tad galima būtų manyti, kad faksimilinis ir fotografuotinis leidiniai yra tiesiog sinonimai. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad tame pačiame Knygotyros enciklopediniame žodyne yra ir fotografuotinio leidinio apibrėžimas: *leidinys, kurio tekstas ne surinktas, o nufotografuotas iš ankstesnio leidimo* [10, p. 107]. Nors gilinantis į apibrėžimą ryškių esminių skirtumų tarp faksimilinio ir fotografuotinio leidimo nesimato, praktikoje pastarasis pasirenkamas dažniausiai XX amžiuje išspausdintų knygų, daugiausia mokslinių ar informacinių leidinių, pakartotiniams leidimams. Šiuo atveju akcentuojama informacinė knygos vertė, turinys, nes tiek šriftai, tiek popierius ir įrišimas ypatingo išskirtinumo, meninės vertės neturi [33]. Pranašumo fotografuotiniam leidimui prieš viso knygos teksto perrinkimą suteikia ekonominis faktorius – šitaip ženkliai sumažinami leidybos kaštai.

Fotografuotiniu leidiniu vadinama ir tam tikro leidinio dalis, pavyzdžiui, straipsnis ar publikacija iš mokslinio žurnalo ar darbų rinkinio, įrišta kaip atskiras savarankiškas leidinys. Tokie

leidiniai įrašomi į viršelį, turi savo antraštinį lapą, kuriame nurodomi išleidimo duomenys bei pažymima, jog tai savarankiška kopija [33].

Kartais, kai originalas yra labai trapus arba stipriai pažeistas, parašytas ranka, sunkiai įskaitomu šriftu arba kita kalba, vietoj faksimilinių leidinių naudojama transkripcija ir perspaudai [2]. Transkripcija – tai tikslus kalbos elementų (garsų, fonemų) užrašymas specialiais rašmenimis [37]. Nuo transkripcijos būtina atskirti transliteraciją <...> – vienu raidynu parašyto teksto ar jo dalių perteikimą kitu raidynu [25].

Nagrinėjant literatūrą buvo aptiktas dar vienas terminas, iš esmės atitinkantis faksimilinio leidimo apibrėžimą – dokumentinis leidimas. Dokumentiniu vadinamas *leidimas, tiksliai perteikiantis originalo vaizdą. Originalu laikomas autorinis rankraštis (autografas – švarraštis ar juodraštis), svarbus autografo nuorašas ar kopija (kai autografas dingęs, sugadintas), unikalus ar kultūriniu požiūriu ypač reikšmingas spaudinys*. Tačiau dokumentinis leidimas turi kiek platesnę reikšmę, nes *greta faksimilinių šiam tipui priskiriami leidimai, kuriuose šaltinis dokumentuojamas imituojant originalo rašmenis šiuolaikinėmis rašto priemonėmis* [21, p. 27]. *Pirmiausia jie gali būti perspausdinami, griežtai laikantis poligrafinės originalo formos – raidė atitinka raidę, eilutė – eilutę, puslapis – puslapį. Arba perspausdinama paraidžiui, nesilaikant eilučių ir puslapių, originalo puslapio ribas težymint perspaudo paraštėse* [28, p. 11].

Visgi praktikoje vienareikšmiškai atskirti faksimilinį, faksimilinio tipo ar fotografuotinį leidinį kartais būna gana sudėtinga. Tai susiję su tuo, kad iki šiol knygotyrininkai nėra specialiai tyrę faksimilinių leidinių, nėra nusistovėjusių vienareikšmiškų sąvokų *faksimilinis leidinys* ir *fotografuotinis leidinys* apibrėžimų, nuodugniai neištirta jų istorija, trūksta mokslinės klasifikacijos [33].

Siekiant aiškumo, šiame darbe **faksimiliniiais** leidiniais bus vadinami visi mokslininkams, bibliofilams ir plačiajai visuomenei skirti senieji spaudiniai bei rankraščiai, kurie atitiks visus arba bent dalį tokiems leidiniams keliamų kriterijų, pateiktų trečioje šio skyriaus dalyje. **Fotografuotiniiais** leidiniais bus vadinami XX a. spausdintų visuomenei svarbių leidinių pakartotiniai leidimai ir perspausdinimai.

Išsiaiškinus kas yra faksimilinė leidyba ir išryškinus jos skirtumus su kartais kaip sinonimai naudojamomis fotografuotinės ir dokumentinės leidybos sąvokomis, toliau bus glaustai aptarta faksimilinės leidybos istorija.

1.2. Faksimilinės leidybos istorija

Faksimilinis tekstų atgaminimo būdas atsirado dar antikoje. Aleksandriečiai prašė ir skolinosi tekstus iš visų galimų šaltinių, nevengdami ir vogti, suprasdami, jog jokia kopija niekad neatstos originalo. Ptolemejus III buvo toks įtarus faksimilių atžvilgiu, kad pasisavindamas trijų žymių tragedijų autorių autentiškus tekstus prarado didelį užstatą atėniečiams. Šitaip Kallimachas ir jo kolegos nustatė pagrindinį akademinių bibliotekų tikslą: naudokitės visomis galimomis priemonėmis, kad gautumėte originalų tekstą, tačiau kai originalas yra nepasiekiamas, gaukite geriausią kopiją, kokia tik įmanoma [23].

Knygos enciklopedijoje (Encyclopedia of the book) [5, p. 168] pirmuoju faksimiliniu leidiniu nurodoma 1626 metais pagaminta Plantino VI amžiuje išleistos „Martyrologium Hieronymianum“ reprodukcija. Tačiau dauguma šaltinių faksimilinės leidybos atsiradimą sieja su XIX a. pradžia, kai 1808 m. (kituose šaltiniuose pateikiami 1806 m. [33]) Miunchene litografiniu būdu buvo pagaminta vienintelio pirmosios vokiškos knygos „Įspėjimas krikščionims prieš turkus“ („Mahnung der Christenheit wider der Turken“, 1454) egzemplioriaus kopija. Pirmasis lietuviškas faksimilinio tipo leidinys pasirodė 1922 m. Kaune. Jį parengė tuometinis Leipcigo universiteto profesorius Jurgis Gerulis. Tai buvo pirmųjų lietuviškų raštų rinkinys pavadintas „Mažvydas. Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams“ [16, p. 11].

Pirmieji faksimiliniai leidiniai buvo daugiausia inkunabulų kopijos, o jų tiražai neviršijo 100-250 egzempliorių. Egzemplioriai dažniausiai buvo numeruojami. Faksimilių gamybos technika buvo netobula, tad kopijos neretai neperteikdavo visapusiško originalo vaizdo. Pirmosios faksimilės buvo gaminamos rankiniu būdu, perpiešiant originalą į permatomą popierių, tuomet graviruojant ant metalo ar medienos bei gaminant litografinius atspaudus. Apie tai kartais buvo informuojama antraštiniame lape [33].

Išradus fotografiją, ketvirtajame XIX a. dešimtmetyje faksimilinė leidyba įgauna pramoninių bruožų, atsiranda daugybė specializuotų leidyklų, o patys leidiniai gaminami serijomis. Tarp didžiausių ir įdomiausių paminėtina serija „Monumenta Germanae et Italiae“, leista Berlyne 1892-1913, kurios pagrindinis tikslas buvo atkurti visus senuosius Vokietijos ir Italijos spaudinius. Dėl prasidėjusio Pirmojo pasaulinio karo serija nebuvo užbaigta. Analogiškos serijos buvo leistos Prancūzijoje („Premiers monuments de Limremerie en France en XV-e siecle“) bei Anglijoje („Early English Printing“) [33].

Esminį įnašą į faksimilinio atspaudu kūrimo technikos tobulinimą padarė rusų poligrafaininkas G. N. Skamoni (1835-1907), dirbęs su fototechnika ir pirmas pritaikęs savo leidinių gamybai heliograviūrą. Heliograviūra, dar vadinama fotograviūra, tai fotomechaninis giliaspaudės

būdas, kai spaudos forma gaunama atvaizdo diapozityvą specialiame pigmentiniame popieriuje chemiškai apdorojant ir perkeliant ant varinės plokštelės [6].

XIX-XX amžių sandūroje faksimilių gamybai pradėta naudoti fototipija, leidusi dar labiau pakelti gaunamo atspaudo kokybę. Fototipija – tai fotomechaninis plokščiaspaudės būdas toniniams originalams dauginti, kai spaudos forma yra stiklo plokštelė, aptraukta šviesai jautriu želatinos sluoksniu, kuris fotomechaniniu būdu veikiamas perteikia šviesių bei tamsių tonų atspalvius [6].

Istorijos vingiuose keitėsi ne tik faksimilinių leidinių išvaizda, bet ir paskirtis. Jeigu pačioje pradžioje šio tipo spaudiniai buvo skirti bibliofilams ir turtingiems kolekcininkams, tai XX amžiaus pirmoje pusėje vis labiau pradeda ryškėti jų mokslinė funkcija – ženklų leidinio dalį užima aprašymai ir komentarai, neretai pagal apimtį prilygstantys pagrindiniam tekstui (faksimilėms) [33].

Pastaraisiais metais faksimilinių leidinių dalis pasaulinėje rinkoje nuolat auga. Tai glaudžiai susiję su šios leidinių rūšies tikslinės paskirties plėtra, bendru skaitymo kultūros augimu, didėjančiu domėjimusi reta knyga, faksimilinės leidybos būdų tobulėjimu bei tarptautinės knygų prekybos vystimusi [33].

Faksimilinės leidybos plėtrą pastaraisiais metais ženkliai įtakojo knygų bei brošiūrų, išleistų palyginti neseniai – jau XX amžiuje, perspausdinimas. Vis dėlto šie leidiniai nėra faksimiliniai tikrąja šio žodžio prasme, nes priklauso fotografuotinių (reprintinių) leidinių tipui, labai plačiai paplitusiam knygų leidyboje Vakaruose [33].

Užsienyje jau nuo XX amžiaus pradžios veikia faksimilių leidyklos, turinčios galias šio tipo leidinių rengimo tradicijas. Vienos žymiausių leidyklų veikia vokiškai kalbančiose šalyse – Vokietijoje, Austrijoje, Šveicarijoje. Paminėtinos Austrijos leidykla ADEVA, Šveicarijos leidykla Faksimile Verlag Luzern ir kitos. Nemažai esti leidyklų, kurioms faksimilinė leidyba nėra pagrindinė veikla, tačiau parengiamos reprodukcijos pasižymi aukšta kokybe, yra labai panašios į savo originalus.

Faksimilinė leidyba yra sritis, kur naujosios technologijos glaudžiai naudojamos su dar prieš šimtmetį taikytais mechaniniais procesais. Nors per šį laikotarpį matomas ženklus technologijų patobulėjimas, vis dėlto daugybė procesų atliekama rankomis. Jei kuo tikslesniam ir kokybiškesniam skaitmeniniam atspaudui reikia brangaus, nekenkiančio originalui skenerio ar moderniausios fotografinės technikos, tai unikalų senovinį įrišimą gali pakartoti tik profesionalus įgudęs knygrišys. Šitaip gaunamas kokybiškiausias ir įtikinamiausias rezultatas.

Trumpai apžvelgus faksimilinės leidybos vystimąsi, reikia išanalizuoti faksimiliniams leidiniams priskiriamas funkcijas bei kriterijus, svarbius kokybiškam šio tipo leidinio parengimui.

1.3. Faksimilinių leidinių funkcijos ir kokybiško parengimo gairės

Faksimiliniai leidiniai yra rengiami tam, kad tenkintų du pagrindinius visuomenės poreikius: išsaugoti leidinio originalą (apsaugoti nuo išorinio poveikio) bei suteikti patogumo visuomenei, ypač mokslininkams ir bibliofilams, susipažinti su seniausiais, rečiausiais, unikaliausiais meniniu, kultūriniu ir istoriniu požiūriu leidiniais ar rankraščiais. Senųjų spaudinių ir rankraščių originalai dažnai būna stipriai nuniokoti laiko ir jų dažno naudojimo, tad tolesnis jų eksploatavimas neišvengiamai visiškai juos sunaikintų. Išleidus kokybišką faksimilinę kopiją visi norintys susipažinti su šiomis kultūros vertybėmis gali nevaržomai tai padaryti be jokio poveikio originalui. Neretai ir patys originalai dėl istorijos vingių būna toli už Lietuvos ribų – Rusijos, Skandinavijos šalių, Vakarų Europos bibliotekose ir muziejuose, tad faksimiliniai leidiniai yra praktiškai vienintelis būdas prieiti prie šių vertingų ir svarbių relikvų.

Be aukščiau išvardintų dviejų pagrindinių faksimilinių leidinių funkcijų paminėtinos ir kitos, kaip antai reto spausdinio išleidimas paskatina domėjimąsi juo, tyrinėjimus, diskusijas. Suteikiama galimybė naudoti šiuos kūrinius pedagoginiame procese.

Šiais laikais yra daug faksimilių pagaminimo būdų: fotografija, elektrografija, skaitmeninis skenavimas. Spausdinamos faksimilės fototechniniu (litografija, cinkografija, ofsetas) ar elektrostatiiniu (lazerinis spausdinimas) būdais [21, p. 28]. Visi jie turi tiek ekonominių, tiek kokybinių pranašumų ir trūkumų, tad turėtų būti parenkami kiekvienu atveju individualiai, ieškant geriausio kokybės ir kainos santykio.

Jeigu faksimilių spausdinimo būdą leidėjas gali pasirinkti savo nuožiūra, atsižvelgdamas į savo technines ir finansines galimybes, tai faksimilių gaminimo būdų pasirinkime yra daug apribojimų. Pavyzdžiui, kai kurioms popieriaus rūšims ir restauravimo medžiagoms ypač kenksminga yra ryški šviesa, tad vietoj elektrografinio ar skenavimo aparato leidėjui tenka naudoti fotografiją. Lietuvos leidėjai (Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidybos centras bei Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas) naudoja būtent fotografinę techniką, nes tai ne tik pigesnis, bet ir, turint omenyje skaitmeninės fotografinės technikos pasiektą spalvų atkūrimo tikslumą, kokybiškas faksimilinių atspaudų gavimo būdas [8; 9].

Besispecializuojančios šioje srityje leidyklos gali sau leisti specialiai šiam tikslui sukonstruotą skenerį, leidžiantį dirbti netgi su inkunabulais, nedarant jiems jokios žalos. Siekiant maksimaliai sumažinti manipuliacijų su knyga kiekį, pastaroji yra įdedama į specialų lopšį, o skeneris trumpu šaltos šviesos blyksniu nušviesdamas šaltinį nuskaito informaciją į atmintį. Skenerio įranga leidžia dirbti su 15-20 cm storio knygomis sveriančiomis iki 30 kg. Jei knygos formatas neviršija A3 matmenų, puslapis yra nuskaitomas visas, priešingu atveju nuskaitymas vyksta dalimis, kurios vėliau yra montuojamos į vientisą vaizdą [30].

Faksimilinio leidinio vertę (taip pat ir piniginę) didžia dalimi apsprendžia ne tik jos pagaminimo data, bet ir originalo atsiradimo data bei leidinio, nuo kurio buvo darytos faksimilės, chronologinis eilės numeris. Vertingiausios yra faksimilės, darytos iš pirmojo knygos leidimo, mažiausiai vertingos – iš paskutinio faksimilinio leidimo [33].

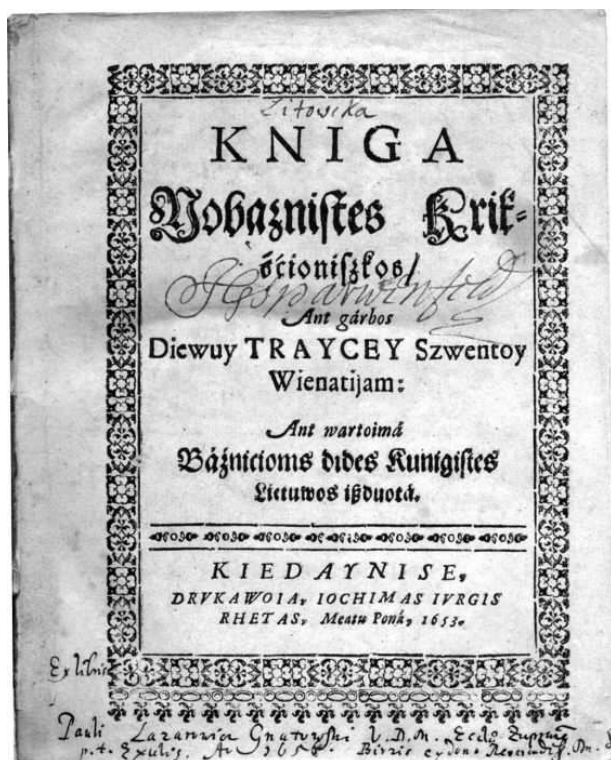
Jeigu senojo spaudinio yra išlikę keli egzemplioriai, leidėjui tenka rinktis kurį iš jų naudoti. Kokybiškam galutiniam rezultatui gauti leidėjas neišsivers be profesionalios tekstologo konsultacijos ir visokeriopos pagalbos. Būtent tekstologas turėtų susipažinti su visais išlikusiais spaudinio originalais ir nuspręsti, kuris bus skenuojamas arba fotografuojamas. Labai dažnai nutinka taip, kad faksimiles tenka daryti dalimis iš kelių originalų dėl trūkstamų ir ypač suniokotų puslapių, sunkiai įskaitomo teksto. Tačiau tai ne vienintelis kriterijus renkantis originalą faksimilei. Svarus argumentas yra unikalios dedikacijos, antraštiniai lapai, įdomūs antspaudai, ekslibrisai, autorystės ir nuosavybės liudijimai. Siekiant parodyti šiuos skirtumus, dažnai šie elementai yra pateikiami iš kelių originalų, taip suteikiant skaitytojui-tyrėjui visapusišką vaizdą.

Gaminant faksimiles ypač svarbus specialisto – tekstologo – kritinis rezultato vertinimas. Techniniai leidyklų darbuotojai negali žinoti visų šio tipo leidinių kokybiško paruošimo subtilybių. Norint parengti aukšto lygio tyrimui tinkamą leidinį, svarbu ne tik perteikti originalo tekstą, bet ir palikti kitus, neįgudusiam žmogui atrodytų nesvarbius elementus. Pavyzdžiui, šaltinio lapas turi būti perteiktas visas, su savo nelygiais, apiplyšusiais, nutrupėjusiais, arba priešingai, gerai išsilaikiusiais pakraščiais, liudijančiais šaltinio istoriją (1 paveikslas) [21, p. 30].

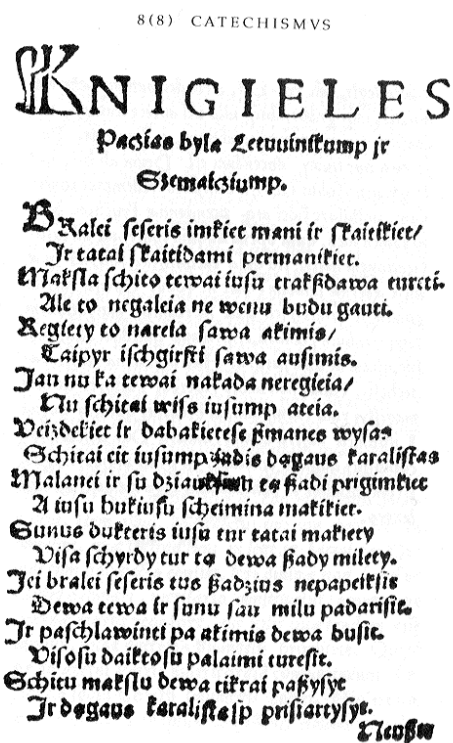
Ne mažiau svarbu faksimiles perteikti 1:1 masteliu. Tai užtikrina ne tik geresnę faksimilės kokybę, lengvesnį šaltinio skaitymą ir tyrimą, bet ir perteikia tikrąjį leidinio formatą, kuris yra svarbus istorikams, popieriaus tyrinėtojams ir kt. Peiktina mūsų šalies leidėjų pamėgta praktika be jokio komentaro faksimiles lydinčiuose moksliniuose komentaruose nei knygos metrikoje didinti ar mažinti faksimilių formatą, šitaip įvedant daug nereikalingos painiavos ir formuojant klaidingą visuomenės nuomonę apie seniausius lietuvių knygos kultūros paminklus.

Siekiant detalumo bei aukšto originalo ir faksimilės atitikimo lygio, pastarajai svarbus fonas. Ypač opus klausimas kyla tuomet, kai tenka nuspręsti, ką daryti su nespaltotų faksimilių fonu. Panaikinus spalvas neretai susilieja ir panašūs spalvų atspalviai, tekstas tampa sunkiau perskaitomas (žr. 2 paveikslą). Tuomet kontrasto korekcijos tampa neišvengiamos. Tačiau koreguoti reikia labai atsargiai, nuolat lyginant su originalu ar nekoreguota faksimile, nes neteisingai parinkus kontrastą ar visiškai naikinant faksimilės foną, labai dažnos raidžių ir linijų deformacijos, o pati faksimilė tampa netinkama tyrimams [21, p. 30].

1 paveikslas. 2004 m. leidimo *Knyga nobažnystės krikščioniškos, 1653*, antraštinis lapas

2 paveikslas. 1993 m. leidimo Martyno Mažvydo *Katekizmas*, pirmasis puslapis

Pasiryžus išleisti ne faksimilinio tipo, bet tikrąjį faksimilinį leidinį, originalo puslapių fonas tampa ne tiek papildomu elementu, kuri galima šviesinti ar tamsinti savo nuožiūra, bet vienu svarbiausių knygos istorijos liudininku ir informacijos laikmena, todėl kiekvieną puslapių būtiną perteikti kuo tiksliausiai.

Koreguojant faksimilių foną, arba, kaip dažnai nutinka Lietuvoje, taupymo sumetimais visai jį naikinant (žr. 2 paveikslą), nukenčia ir papildomi puslapio elementai – antspaudai, ekslibrisai, pastabos ir komentarai paraštėse, popieriaus vandens ženklai ir kt. Šie elementai, nors iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti nesvarbūs, tyrėjams teikia daug naudingos informacijos apie egzemplioriaus savininkus, jo istoriją, spausdinimo vietą ir metus, kurie dėl istorijos vingių dažnai buvo slepiami arba klaidingai nurodomi ir pan. Taip pat knygoje buvo braukoma, piešiama, žymima, polemizuojama su autoriumi, prirašomos pastabos, netgi rašomi nieko bendra su turiniu ar autoriumi neturintys tekstai (žr. 1 paveikslą) – visa tai šiuolaikinių tyrėjų yra įvardijama kaip autografija, kuria domisi mokslininkai, tyrėjai, kolekcininkai, bibliofilai ir kiti su šios rašto kultūros apraiškomis susiję asmenys [11]. Šių elementų šalinimas įmanomas tik dviem atvejais, kai faksimilė yra ruošiamą kaip meno kūrinys bei kai papildomas elementas trukdo perskaityti pagrindinį tekstą. 1 paveiksle esančioje faksimilėje šie elementai buvo išsaugoti, tad tyrėjams suteiks papildomos informacijos apie knygą [21, p. 32-33].

Pats sudėtingiausias procesas faksimilių leidyboje yra blogai išlikusio teksto atstatymas. Tekstologiniu požiūriu bet koks trūkstamų teksto vietų pripiešimas ar dėmių retušavimas yra ne techninio redagavimo, o teksto kritikos sritis. Taip yra dėl to, kad nustatyti, koks rašmuo ar žodis buvo originale, tenka moksliniais metodais, kadangi neretai pasitaiko ir spėjimo klaidų. Jei vis dėlto buvo nuspręsta padaryti korekcijas, apie jas turi būti informuojama komentaruose. Ypač stipriai tekstas nukenčia visiškai naikinant foną, nes kartu su juo dingsta ir visi pustoniai, spalviniai perėjimai, plonos gotikinių šriftų raidžių linijos (žr. 2 paveikslą) ir kiti elementai, leidžiantys lengviau suprasti, kas yra pašyta., net jei dalis raidės ar žodžio nėra ryškūs ir aiškiai perskaitomi.

Galimas ir kitas, nepalyginti imlesnis laiko ir finansiniams ištekliams, tačiau žymiai kokybiškesnis faksimilių gaminimo būdas. Jis leidžia išvengti raidžių deformacijos bei paprasčiau atkurti trūkstamas teksto vietas. Šiuo atveju sukuriamas originalus šriftas, kuriuo buvo surinktas tekstas – „faksimilinis šriftas“. Toliau yra renkamas, redaguojamas bei koreguojamas tekstas, bei derinamas su originalu [32]. Vis dėlto norint paruošti tikrąjį faksimilinį leidinį, reikia suderinti naujai surinktą tekstą su originaliu fonu. Šitaip bus gautas geriausias variantas – ryškus, lengvai skaitomas tekstas su originaliu, knygos istoriją perteikiančiu puslapių fonu ir papildomais elementais.

Faksimilinių leidinių kokybei nemažai įtakos daro spausdinimo įrenginiai. Dėl skirtingų techninių charakteristikų ir įrenginių sudėtingumo net kokybiškai parengtų faksimilių atspaudai gali būti sunkiai perskaitomi. Tam įtakos turi vaizdo diskretizavimas, t.y. vaizdo linijų ar taškų skaičius viename kvadratiname coliuje. Kuo jų daugiau, tuo vaizdas kokybiškesnis. Norint pateikti būsimiems tyrėjams kuo kokybiškesnę medžiagą, leidėjai kartais su leidiniu platina ir kompaktinę plokštelę (CD) su skaitmeninėmis faksimilėmis. Šitaip 2005 m. buvo išleista Jono Bretkūno „Postilė“.

Leisdamos tikruosius faksimilinius leidinius, atitinkančius visus būtinus kriterijus, užsienio leidyklos neretai suteikia galimybę pačiam užsisakyti įrišimą. Kuomet leidimas yra riboto, kelių šimtų ar netgi vos kelių dešimčių egzempliorių, tiražo, individualiai pasirinktas įrišimas suteikia dar daugiau išskirtinumo bei suteikia kopijai dalelę originalo dvasios, kuomet kiekvienas tiražo egzempliorius buvo įrišamas atsižvelgiant į savininko norus, socialinį statusą bei finansines galimybes. Bibliotekos dažniausiai užsako griežtą akademinį įrišimą, tuo tarpu kolekcininkai renkasi prabangesnį odinį arba medžiaginį įrišimą [30].

Pagal pasirinktą įrišimą gali būti netgi parenkamas popierius, ant kurio bus spausdinamos faksimilės. Bibliotekos įvertins patvarumą ir atsparumą, tuo tarpu prabangios knygos su individualiu apipavidalinimu bus atspaustos ant maksimaliai šaltinį imituojančio brangaus popieriaus. Tokie prašmatnūs, dažniausiai vienetiniai retų knygų egzemplioriai neretai įdedami į

specialius papuoštus futliarus. Kiekvienas toks egzempliorius yra numeruojamas ranka įrašant eilės numerį [30].

Prabangus faksimilinis leidinys neįsivaizduojamas be mokslinių komentarų. Leidžiant faksimilinio tipo knygas komentarai būna įrašyti kartu su pagrindiniu tekstu, kartais netgi pateikiant greta pagrindinį tekstą ir komentarą, kitais atvejais komentarus įterpiant kaip išnašas. Šitokia praktika yra nusistovėjusi ir tarp Lietuvos leidėjų. Užsienyje, leidžiant prabangius faksimilinius leidinius komentarai yra pridedami kaip atskira knygutė, joje pateikiami įvairių sričių specialistų (istorikų, filologų, senovės tekstų tyrinėtojų, paleologų) nuomonės, tyrinėjimai, svarstymai ir atradimai leidinio tema [22].

Komentarų tekstai yra skirti ne tik kitiems tyrėjams, bet ir kolekcininkams bei meno mylėtojams, norintiems daugiau sužinoti apie iliustracijas ir tekstus. Komentarai juos moko kaip teisingai žiūrėti ir vertinti iliustracijas bei originalų tekstą [22].

Lietuvoje, deja, tokių prašmatnių, visus faksimilinių leidinių kriterijus atitinkančių knygų išleista dar nebuvo. Tam įtakos gali turėti daugybė priežasčių. Visų pirma, tai labai maža rinka, tiek galimų pirkėjų, galinčių sumokėti kelis tūkstančius litų už gerai paruoštą faksimilinę knygos kopiją, tiek pačių reprodukuotinių knygų atžvilgiu, tad didžiulės investicijos į įrangą ir kvalifikuotus darbuotojus tiesiog neatsipirktų. Galima daryti prielaidą, jog tai yra pagrindinės priežastys, kodėl Lietuvoje nėra (ir nebuvo) nei vienos šioje srityje besispecializuojančios leidyklos.

Apibendrinant reikėtų pabrėžti faktą, kad dar nėra vieningos nusistovėjusios terminijos, o skirtingi šaltiniai pateikia savo faksimilinio leidinio koncepciją. Yra daug skirtingų kriterijų, kurie nubrėžia ribą tarp faksimilinio ir faksimilinio tipo leidinių, paliekant teisę leidėjams patiems pasirinkti, kurie yra daugiau ar mažiau svarbūs. Galbūt todėl faksimilinės leidybos progresas, nepaisant technologijų tobulėjimo, didžia dalimi priklauso ne tiek nuo turimos technikos, kiek nuo leidėjo mokėjimo matyti aiškia galutinio leidinio viziją ir išnaudoti turimus išteklius siekiant kuo geresnio rezultato.

2. FAKSIMILIŲ LEIDYBA LIETUVOJE (1990-2007): ĮŽVALGOS, TENDENCIJOS, FAKSIMILINIŲ LEIDINIŲ KOKYBĖ

Išanalizavus faksimilinius leidinius nusakančius kriterijus, pasitelkus Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos LIBIS centro suvestinio Lietuvos bibliotekų katalogo bei Vilniaus universiteto bibliotekos elektroninio katalogo įrašus buvo sudarytas sąrašas leidinių (žr. 1 priedą), kurie vėliau buvo nagrinėjami šio darbo autoriaus *de visu*.

Sąrašas buvo sudaromas nagrinėjant katalogų įrašus, ieškant žodžių junginių „*faksimilinis leidinys*“, „*fotografuotinis leidinys*“, „*dokumentinis leidimas*“ bei jų trumpinių „*faks. leid.*“, „*faksimil. leid.*“, „*fotogr. leid.*“, „*dokum. leid.*“ ir pan.

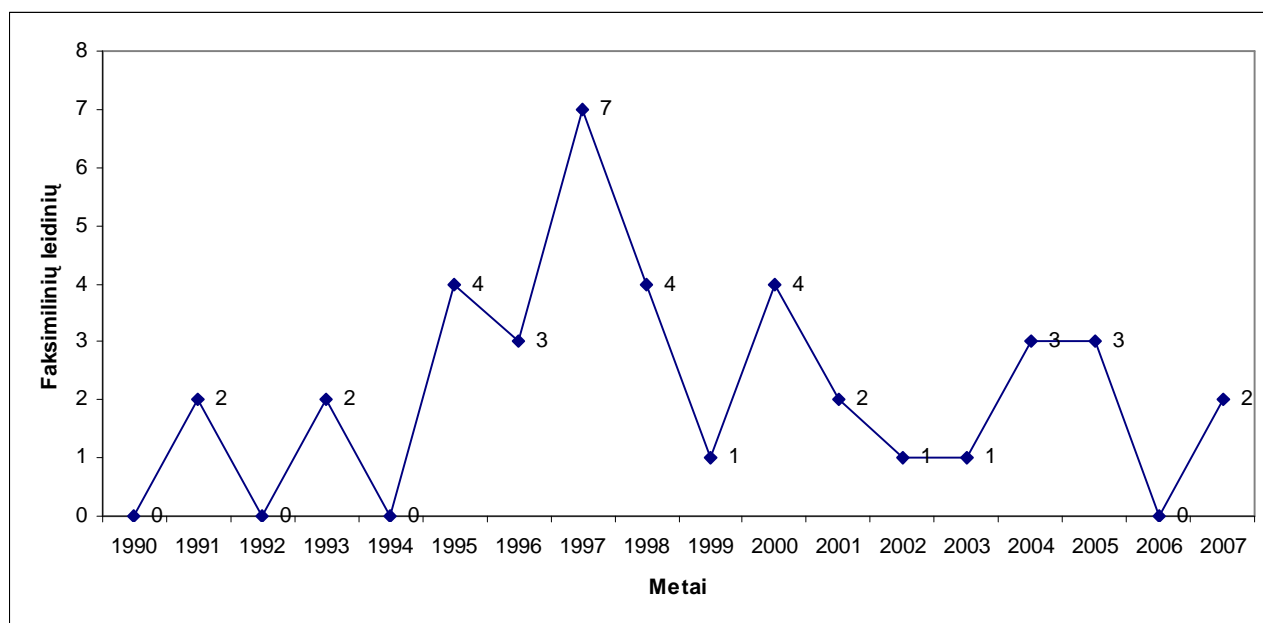
Vertinant atrinktus leidinius *de visu* buvo atsižvelgiama į pirmoje dalyje išskirtus faksimiliniams leidiniams keliamus kriterijus, tarp kurių svarią vietą užėmė ne tik techniniai reikalavimai ar puiki poligrafinė leidinio kokybė, bet ir faksimilinio leidinio paskirtis. Pastebėta, kad tiek tarp leidėjų, tiek tarp bibliotekininkų nėra griežtai nusistovėjusio faksimilinio leidinio suvokimo, todėl pasitaikė nemažai šiai leidybos rūšiai klaidingai priskirtų leidinių. Plačiau ši problema bus atskleista toliau šiame skyriuje.

Į sudaromą 1990-2007 metais Lietuvoje išleistų faksimilinių leidinių sąrašą buvo įtraukti tik tekstinių šaltinių perleidimai, atsiribojant nuo natų, kurios yra pakankamai unikali leidybos sritis, todėl reikalautų gilesnio tyrimo, bei nuotraukų albumų. Pažymėtina tik, jog per 18 Nepriklausomybės metų buvo perleisti tik 2 Mikalojaus K. Čiurlionio kūriniai, abu pasirodę 2000 metais („Fuga b-moll fortepijonui“ bei „Jaunystės kūriniai fortepijonui“). „Jaunystės kūriniai fortepijonui“ buvo pakartotinai išleisti 2007 metais, tačiau vos 60 egzempliorių tiražu (2000-ųjų metų tiražas buvo ne ką didesnis – vos 90 vienetų), tad greičiausiai Klaipėdos universiteto leidykla parengė juos savo studentų naudojimui.

2.1. Faksimilinės leidybos Lietuvoje aktyvumas (1990-2007)

Dėl palyginti nedidelio gyventojų skaičiaus, kai kurių kryptių leidyba Lietuvoje nėra pelningas verslas. Prie tokių kryptių priskirtina ir faksimilinių leidinių leidyba. Tačiau remiant valstybei bei privačiam kapitalui, faksimilinė leidyba nestovi vietoje. Kasmet yra išleidžiama bent po kelis šio tipo leidinius.

3 paveikslas. Skirtingais metais Lietuvoje išleistų faksimilinių leidinių kiekis (vienetais)

Iš 3 paveikslo duomenų matyti, kad aktyviausia faksimilinė leidyba buvo 1997 metais, net trimis pozicijomis lenkianti 1995, 1998 ir 2000 metus. Nagrinėjant grafiką aiškiai matomas faksimilinės leidybos aktyvumo cikliškumas, pasikartojantis kas 2, o nuo 1997 metų – maždaug kas 3 metus. Ne mažiau įdomus ir faktas, jog cikliškumui neturėjo įtakos pastaraisiais metais ženkliai pagerėjusi ekonominė šalies padėtis. Nepaisant nuolat kilusio BVP bei kitų gyvenimo gerovės rodiklių augimo, 2006 metais Lietuvoje nebuvo išleista visai, o 2007 metais – tik du faksimiliniai leidiniai.

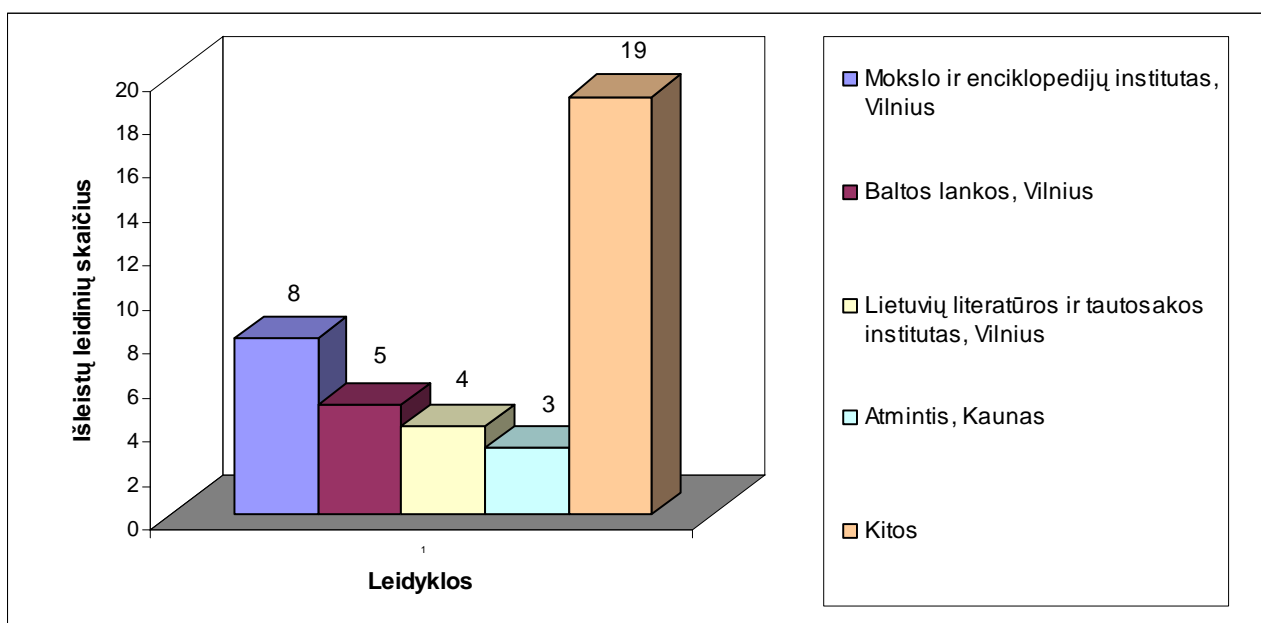
Iš 3 paveikslo taip pat matyti, jog per visą nagrinėjamą laikotarpį didžiausias faksimilinės leidybos aktyvumas buvo 1997 metais. Tikėtina, jog taip nutiko dėl to, jog tais metais pirmoji lietuviška knyga šventė savo 450-tą jubiliejų, tad neišvengiamai padidėjo tiek visuomenės, tiek leidėjų dėmesys senajam rašytam žodžiui. Taip pat tikėtina, kad ir fondai skyrė daugiau paramos būtent šios rūšies leidiniams, palyginus su kitais metais.

2008 metais, kurie šioje statistikoje neatsispindi, kadangi darbo rengimo metu dar nėra pasibaigę, yra naujo ciklo pradžia. Vis dėlto šio tiriamojo darbo autoriaus yra pastebėti mažiausiai 5

aukštos kokybės faksimiliniai leidiniai (Lietuvių kalbos instituto išleista „Samuelio Boguslavo Chylinckio Biblija. Senasis Testamentas“; leidyklos Šviesa – „Vytauto Didžiojo mirties 500 metų sukaktuvėms paminėti albumas, 1430-1930“; bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rinkinys „Trys 1706 metų filologinės polemikos šaltiniai“, išleistas kaip trys atskiros knygos viename dėkle).

Nagrinėjant šio laikotarpio leidyklų aktyvumą išsiskyrė dvi aktyviausios leidyklos – valstybinė mokslo leidybos įstaiga Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (8 leidiniai; 20,5% visų nagrinėjamame laikotarpyje išleistų šio tipo leidinių) bei privataus kapitalo leidykla Baltos lankos (5 leidiniai; 12,8% leidinių). Taip pat galima pastebėti, kad 4 aktyviausios leidyklos išleido net daugiau leidinių pavadinimų, nei likusios 14 leidyklų kartu paimtos (žr. 4 paveikslą).

4 paveikslas. Leidyklos pagal 1990-2007 metais išleistų faksimilinių leidinių kiekį (vienetais)

Pateiktoje diagramoje aiškiai matomi faksimilinės leidybos lyderiai, tačiau turint omenyje nedidelius leidybos mastus, duomenys nėra reprezentatyvūs ir ilgalaikiai, nes iš esmės bet kuriai leidyklai užtektų išleisti vos keletą leidinių pavadinimų, kad visas grafikas pasikeistų.

Sudėjus 3 ir 4 paveikslų duomenis gaunama lentelė, iliustruojanti faksimilinę leidybą trimis dimensijomis: bendras leidinių kiekis per metus, leidyklos leidinių kiekis per metus bei leidyklos leidinių kiekis per visą nagrinėjamą laikotarpį. Šita lentelė vaizdžiai parodo kada kokios leidyklos pradėjo ir nutraukė darbą su faksimilėmis (skaičiai reiškia tais metais leidyklos išleistą faksimilinių leidinių pavadinimų kiekį) (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Faksimilinės leidybos Lietuvoje aktyvumo lentelė

Leidykla	Metai																	Viso	
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006		2007
Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst.				1		1	1	3	1		1								8
Baltos lankos				1				1				2			1				5
Lietuvių literatūros ir tautosakos inst.							1		1				1		1				4
Atmintis						1			2										3
Lietuvių kalbos institutas																2			2
Lietuvos istorijos institutas								1			1								2
Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla															1	1			2
Vaga		1								1									2
Žuvėdra								1										1	2
Kitos leidyklos		1				2	1	1			2			1				1	9
Viso	0	2	0	2	0	4	3	7	4	1	4	2	1	1	3	3	0	2	39

Iš 1 lentelės duomenų matome, kad nors Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas yra išleidęs daugiausia faksimilinių leidinių pavadinimų, tačiau nuo 2000 metų ši įstaiga nėra daugiau parengusi nei vieno tokio pobūdžio leidinio. Palyginti su Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutu, kurio faksimilinė leidyba tarp 1993 ir 2000 metų buvo labai aktyvi, tiek Baltų lankų, tiek Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbas su faksimilėmis yra žymiai labiau ištemptas laike. Tai gali būti nulemta to, jog faksimiliniai leidiniai yra nekomerciniai ir jokio pelno leidyklai neatneša, tad leidžiama cikliška norint kelti/palaikyti leidyklos prestižą bei subalansuoti jog biudžetą, nes, kaip pažymėjo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidyklos vadovas Gytis Vaškelis, *kaip taisyklė po tokio leidinio lieka biudžeto skylė* [8]. Taip pat tikėtina, jog rečiau leidžiant, lengviau yra gauti fondų paramą tokiems leidiniams, arba tiesiog dėl įvairių veiksnių mišinio.

Kalbant apie faksimilinių leidinių ypatingai žemą atsiperkamumą, nulemtą didelių finansinių ir darbo investicijų bei mažos paklausos, svarbu atkreipti dėmesį į tiražus (žr. 2 lentelę). Deja, tiražas pateiktas tik 24 iš 39 leidinių, kituose jis tiesiog nėra nurodomas.

2 lentelė. Lietuvoje 1990-2007 metais išleistų faksimilinių leidinių tiražai

Leidykla	Leidinių išleista	Leidinių, kuriuose nurodytas tiražas	Didžiausias tiražas	Mažiausias tiražas	Vidutinis tiražas
Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas	8	5	2000	500	1100
Baltos lankos	5	5	25000	100	5920
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas	4	3	1000	500	750
Lietuvių kalbos institutas	2	2	400	400	400

Kitos	20	9	10000	450	2495
Viso	39	24	25000	100	2133

Kaip matyti iš lentelės duomenų, skirtingų leidinių tiražai labai įvairuoja nuo 100 iki 25000, tačiau šie duomenys yra gerokai iškreipti 1997 metais išleidus jubiliejinį M. Mažvydo „Katekizmo“ leidimą rekordiniu 25 tūkstančių egzempliorių tiražu. Toks didelis egzempliorių skaičius buvo reikalingas tam, kad po vieną pirmosios lietuviškos knygos faksimilinę reprodukciją gautų kiekvienas šalies abiturientas bei kiekviena biblioteka. Todėl, norint gauti reprezentatyvesnius duomenis reikėtų tiesiog neįtraukti to leidimo į skaičiavimus. Tuomet leidinių tiražų statistika perteiktų labiau realybę atitinkančius skaičius (žr. 3 lentelę).

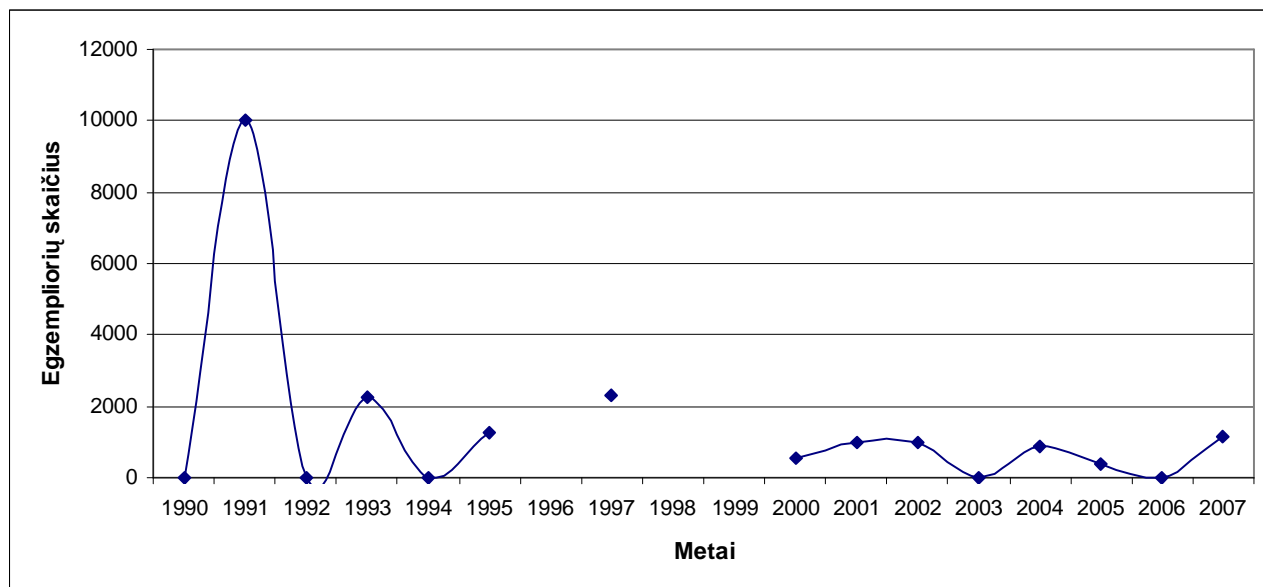
3 lentelė. Lietuvoje 1990-2007 metais išleistų faksimilinių leidinių tiražai neskaičiuojant jubiliejinio M. Mažvydo Katekizmo tiražo

Leidykla	Leidinių išleista	Leidinių, kuriuose nurodytas tiražas	Didžiausias tiražas	Mažiausias tiražas	Vidutinis tiražas
Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas	8	5	2000	500	1100
Baltos lankos	5	4*	2500	100	1150
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas	4	3	1000	500	750
Lietuvių kalbos institutas	2	2	400	400	400
Kitos	20	9	10000	450	2495
Viso	39	23	10000	100	1179

Atsiribojus nuo jubiliejinio M. Mažvydo „Katekizmo“ leidimo vidutinio tiražo skaičiai pasikeitė beveik perpus, nuo 2133 iki 1179 egzempliorių. Šis skaičius yra labai panašus į dviejų didžiausių faksimilinių leidėjų Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto bei Baltų lankų spausdinamus tiražus. Didelį tiražų svyravimą (nuo 100 iki 10000 egzempliorių) gali iš dalies paaiškinti tiražų skirstymas ne pagal leidyklas, o pagal metus, kada faksimilės buvo spausdinamos (vėlgi neįtraukiant 1997 m. leidimo M. Mažvydo „Katekizmo“; žr. 3 lentelę).

* Neįtrauktas 1997 m. leidimo M. Mažvydo „Katekizmas“

5 paveikslas. Lietuvoje leistų faksimilinių leidinių tiražų kaita

5 paveikslas iliustruoja faksimilinių leidinių tiražų kaitą ir skirtumus. 1990, 1992, 1994, 2003 ir 2006 metais faksimilinių leidinių nepasirodė, tad kreivė nukrenta iki 0, tuo tarpu kreivės trūkiai 1996 bei 1998-1999 metais reiškia, jog apie tais metais pasirodžiusių knygų tiražus duomenų nerasta. Žiūrint į diagramą ryškiai matomas iš metų į metus besitęsiantis tiražų mažėjimas. Jei 1991 metais 10 tūkstančių tiražas nieko nestebino, tai iki pat praktiškai 2000 metų spausdinamų egzempliorių skaičius tendencingai mažėjo, kol nusistovėjo maždaug ties 1000 vienetų su tam tikrais nukrypimais į abi puses. Išskirtiniais pasirodė 1997 metai, kuomet buvo išleistas 25000 egzempliorių tiražu M. Mažvydo „Katekizmas“, neįtrauktas į šį grafiką, bei 5000-tinis Pauliaus Širvio eilėraščių rinkinio „Tiesiu toliams rankas“ tiražas. Beje, po 10 metų, 2007-aisiais šis eilėraščių rinkinys buvo dar kartą perleistas 1000 egzemplioriaus tiražu.

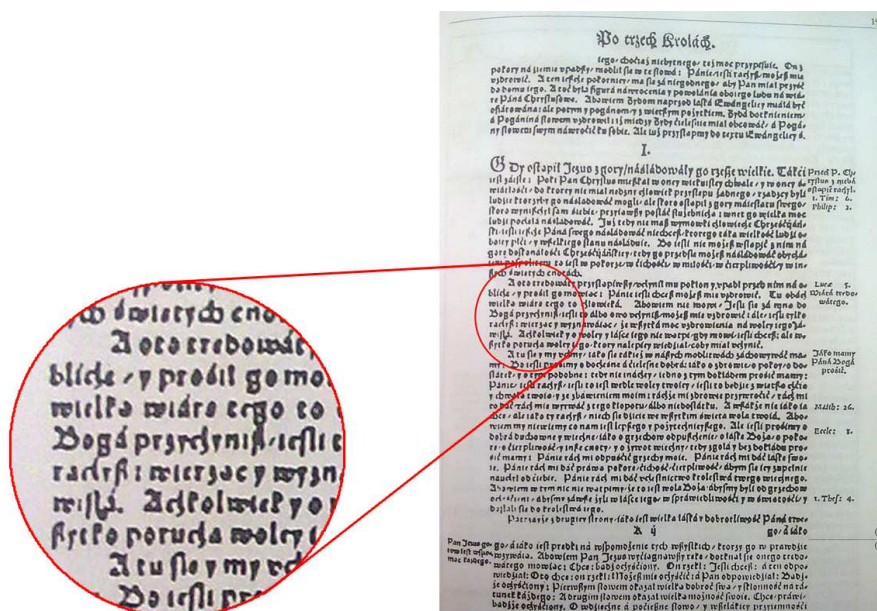
Šiame poskyryje faksimilinių leidinių leidimas buvo nagrinėjamas kaip faktinis reiškinys, plačiau nesigilinant į kokybinius leidinių parametrus. Tačiau kaip buvo kalbėta 1 skyriuje, faksimiliniai leidiniai privalo atlikti tam tikras jiems priskirtas funkcijas, tad šioje vietoje labai svarbios kokybinės jų charakteristikos. Jos bus aptartos kitame poskyryje.

2.2. Kokybinių faksimilinių leidinių charakteristikų analizė

Vertinant faksimilinių leidinių kokybę buvo remtasi pirmame skyriuje aprašytais kokybės kriterijais – spaudos ir pačių faksimilijų kokybe, popieriumi, įrišimu, kitais elementais, skiriančiais tikrąjį faksimilinių leidinių nuo faksimilinio tipo leidinio. Vertinimas buvo komplikuoatas dėl labai skirtingų faksimilijų rengėjų tikslų, leidėjų techninių ir finansinių galimybių. Ne mažiau svarbus ir laiko faktorius, nes per nagrinėjamus 18 metų ženkliai pakito tiek technikos kokybinis lygis, tiek Lietuvos ekonominė situacija, tad natūralu, jog negalima vienodai vertinti iškart po Nepriklausomybės atkūrimo bei vos prieš keletą metų ruoštas faksimiles.

Ištyrus faksimilinius leidinius *de visu* paaiškėjo, jog per tiriamą 18 metų laikotarpį kažkoks ženklaus faksimilinių leidinių kokybinio šuolio neįvyko. Nors skiriasi leidinių dydis, storis, popieriaus ir įrišimo kokybė, kryptingos gerėjimo tendencijos nėra. Tiek nagrinėjamo laikotarpio pradžioje, tiek jo pabaigoje daug leidėjų – greičiausiai stengdamiesi mažinti spaudos išlaidas – visiškai ignoruodami rengiamų leidinių kokybę, mažina faksimiles. Dėl to kartais be transponuoto teksto tampa visiškai neįmanoma jų skaityti, tačiau ir jo dažnai pasigendama. Čia paminėtinas Redos Griškaitės parengtas leidinys „Laiškai Teodorui Narbutui“ (Mokslo ir enciklopedijų institutas, 1996). Nors bendra leidinio ir faksimilijų kokybė yra labai gera, dėl skirtingo laiškų popieriaus formato kai kur faksimilės buvo stipriai sumažintos, dėl ko perskaityti jose tekstą tapo ypač problemiška.

6 paveikslas. „Mikalojaus Daukšos 1599 metų „Postilė“ ir jos šaltiniai“, 2001 m., vienas puslapis

6 paveiksle pateiktas pavyzdys vaizdžiai iliustruoja, kaip neturėtų elgtis leidėjai. Faksimilėje neliko nei puslapių kraštų, nei fono, nei papildomų elementų, o pačios raidės yra išsiliejusios ir 25

dažnai sunkiai atpažįstamos, tad skaityti tokį tekstą yra labai sunku. Neliko ir papildomų puslapio elementų – atspaudų, ekslibrisų, žymėjimų tekstų paraštėse, bet ko, kas papasakotų paties egzemplioriaus istoriją.

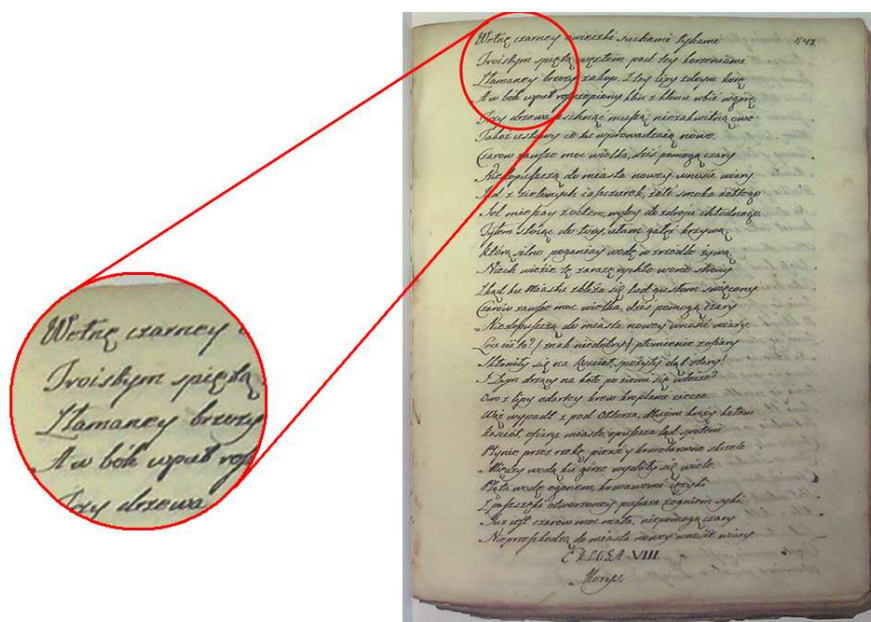
Deja, nemažai esama ir blogesnių pavyzdžių, kuomet faksimilės yra dar ir stipriai mažinamos. Teksto pagrindo panaikinimas siejasi ir su plonesnių linijų išnykimu, kurios yra ypač būdingos ir dažnos gotiškuose šriftuose. Priklausomai nuo parinkto kontrasto vietoj plonesnių linijų lieka taškų debesėliai arba dar blogiau – baltas fonas. Šiuo atveju faksimilės tampa visiškai bevertės ir nenaudotinos atliekant tyrimus ir diskutuotinas jų naudojimas pedagoginiame procese, o kaip tik pastarosios funkcijos yra įvardinamos kaip vienos svarbiausių. Galima būtų išvardinti daug leidinių su abejotinos kokybės faksimilėmis, tačiau šio darbo autoriaus nuomone ypač griežtos kritikos nusipelnė trys: Jono Bretkūno „Giesmes Duchauanas ir kitos 1589 metų liturginės knygos: tekstai ir jų šaltiniai“ (parengė Guido Michellini; Baltos lankos, 2001; žr. 6 paveikslą), „Simono Vaišnorio 1600 metų *Żemczuga Theologischka* ir jos šaltiniai“ (parengė Guido Michellini; Baltos lankos, 1997) bei „Архив Л.П. Карсавина: Неопубликованные труды. Рукописи“ (parengė П.И. Ивинский; Vilniaus universiteto leidykla, 2003). Vienuose, kaip kad 6 paveiksle esančiame pavyzdyje, panaikinamas puslapių fonas ir kraštai, kituose yra labai prasta spaudos kokybė ar popierius ir pan.

Nors kai kurie leidiniai iliustruoja nesektiną pavyzdį, vis dėlto nemažai leidėjų sugeba suderinti faksimilių kokybę bei priimtina savikainą: mažinama tik tiek, kiek įmanoma nepakenkiant teksto skaitomumui, užuot visiškai naikinus faksimilių foną pasirenkama nespaltota spauda arba dvispalvė, kuomet pridodant gelsvos spalvos imituojamas pageltęs popierius ir pan. Tai puikiai iliustruoja „Clavis Germanico-Lithvana: rankraštinio XVII amžiaus vokiečių-lietuvių kalbų žodyno“ leidimas (Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995-1997) ir kt.

Pagyrimo žodžių nusipelnė leidiniai su originalaus mastelio, spalvotomis, mažai koreguotomis aukštos kokybės faksimilėmis, puikiai tarnausiančiomis tyrinėtojams, studentams bei visiems senovinėmis knygomis besidomintiems entuziastams. Paminėtini „Bukolikos, arba Piemenų eilės apie Vilnių. X eklogų“ (parengė Jakub Niedźwiedz, Eugenija Ulčinaitė; Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002; žr. 7 paveikslą), „Jono Bretkūno „Postilė“ (parengė Ona Aleknevičienė; Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005) išleista ir elektroniniu pavidalu, Lauryno Ivinskio „Kalendorius, arba Metskajtlus ukiszkasis nuog užgimima Wieszpacies 1861 metu paprastunju, tureńczium 365 dienas <...>“ (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996) ir kt.

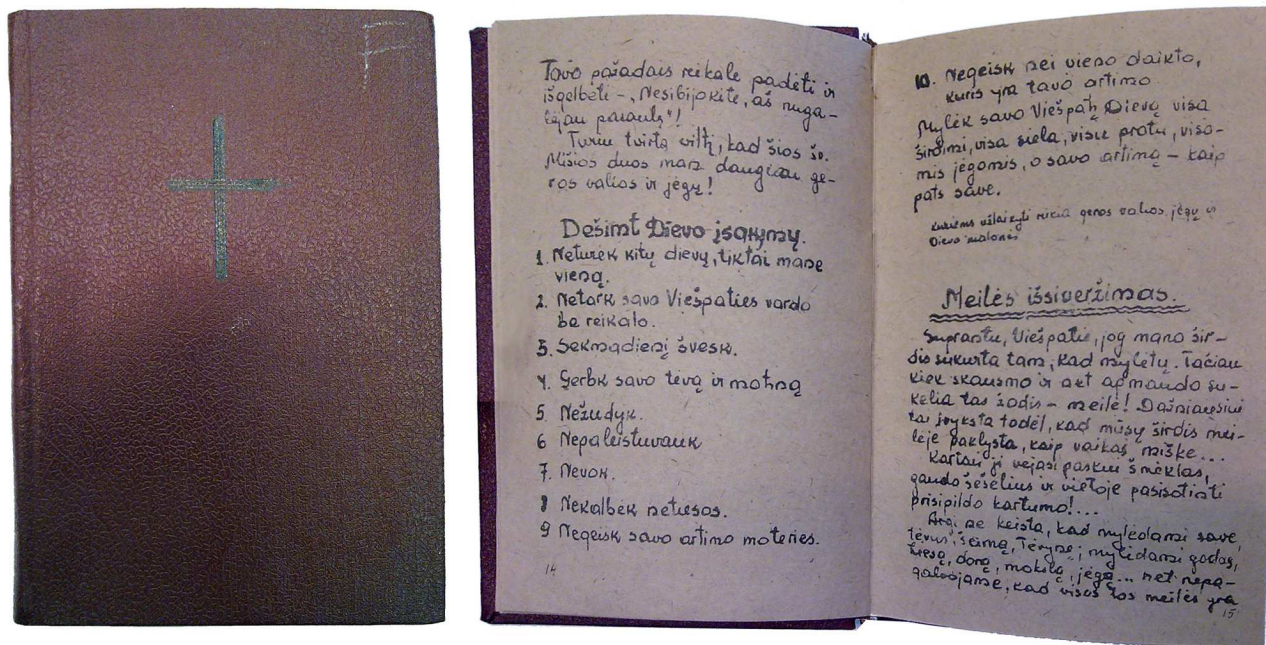
7 paveiksle esantis leidinys „Bukolikos, arba Piemenų eilės apie Vilnių“ pasižymi aukštos poligrafinės kokybės spalvotomis, mažai koreguotomis faksimilėmis, perteiktomis 1:1 masteliu, neapkarpytais originalo puslapių kraštais.

7 paveikslas. „Bukolikos, arba Piemenų eilės apie Vilnių“, 2002 m., vienas puslapis

Vis dėlto, teisingumo vardan, reikia pažymėti, kad neretai leidėjai neturi iš ko rinktis ir tiesiog privalo prisitaikyti – kartais tenka spausdinti faksimiles iš seniai darytų mikrofilmų ar fonotuotrukų, nes nėra galimybių nufotografuoti vienintelį išlikusį akylai saugomą originalą. Kitą sykį, kaip kad „Knyga nobažnystės krikščioniškos, 1653“ (Parengė Dainora Pociūtė; Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004), kurios vienintelis originalas saugomas Švedijoje, leidyklos prašymu buvo nufotografuotas pačių švedų nepaliekant puslapių kraštų, tad teko spausdinti taip, kaip buvo gauta, o prieš pat atiduodant leidinio maketą spaustuvei buvo pastebėta, jog trūksta dviejų atvertimų [8].

Tiriant leidinius ypatingą dėmesį patraukė viena mažytė, iš pažiūros visai neišvaizdi knygutė – „Vilties maldos: kalinių maldaknygė“ (Raštija, 1991). Ši, atitinkanti daugelį tikriems faksimiliniams leidiniams keliamų reikalavimų, buvo išspausdinta ant prastos kokybės cemento maišą imituojančio popieriaus, tiksliai atkartojanti originalo formatą, rankomis įrišta, rudu kartoniniu viršeliu su paprastu tušinuku nupieštu kryžiumi – tiksliai tokia, kokią iš Sibiro lagerio atsivežė vienas iš kalinių (žr. 8 paveikslą). Jei ne priešlapis ir kitoje jo pusėje išspausdinta maldaknygės istorija, praktiškai galima ją būtų laikyti tikroju faksimiliniu leidiniu.

Lyginant leidyklų produkcijos kokybę, aktyvumu pasižymėjusios „Baltos lankos“, aukšta leidinių kokybe, deja, pasigirti negali. Nespaltvoti, visiškai panaikintu fonu, sunkiai skaitomu tekstu – tai tik keletas „Baltų lankų“ leidžiamų leidinių trūkumų. Tokiomis charakteristikomis pasižymėjo tiek 1993, tiek 2005 metais, t.y. absoliučiai visi šios leidyklos parengti leidiniai, tad trūkumų negalima nurašyti vien technologijų netobulumui ar sunkiai finansinei padėčiai. Šio darbo autoriaus nuomone, tai greičiau leidėjo tikrosios faksimilinio leidinio paskirties ir funkcijų, kurias jis privalo atlikti, nesuvokimas.

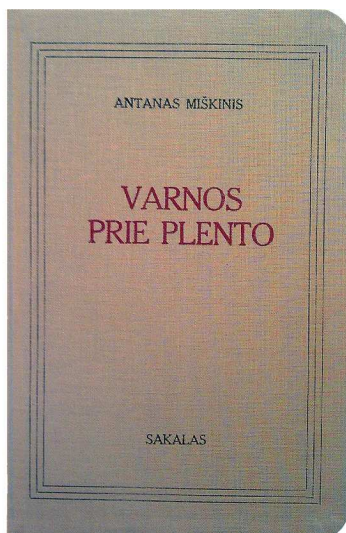
Itin aukšta kokybė būdinga Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto išleistiems faksimiliniams leidiniams. Ši institucija, nors yra mažiau naši kiekybės matais, parengia pagirtinos kokybės faksimiles. Leidykla turi savo įrangą seniesiems leidiniams fotografuoti, tad pati vykdydama visą procesą nuo fotografavimo iki parengimo spaudai gali kontroliuoti daugumą etapų, dėl kurių galėtų nukentėti galutinė leidinio kokybė.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ne visi faksimilinių leidinių sąrašė esantys leidiniai yra vertingų senų knygų ar autorių rankraščių reprodukcijos. Keli leidiniai yra XX amžiuje atspausdintų knygų kopijos, tačiau turi nemažai faksimiliniams leidiniams būdingų bruožų. Tai 2004-2005 metais Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos paruoštos ir išleistos dviejų žymių lietuvių poezijos rinkiniai (Salomėjos Nėries „Diemedžiu žydėsiu“ bei Antano Miškinio „Varnos prie plento“). Šie leidiniai turi ne tik tiesioginę funkcinę paskirtį pakartotinai atkreipti visuomenės dėmesį, priminti, sudominti šių garsių poetų kūriniais, bet ir estetinę, nes leidėjų sumanymu knygelės buvo atkurtos kaip tikslios 1935 metais leistų egzempliorių kopijos – su autografais, žymėjimais tekste, imituojant originalų viršelį (žr. 9a ir 9b paveikslus). Netgi leidimo duomenys antraštiniame lape atitinka

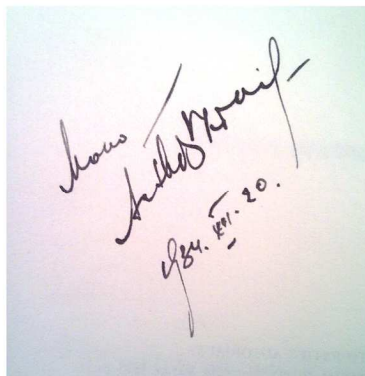
originalą (žr. 9c paveikslą), o visos leidėjų pastabos ir komentarai pateikti ant knygos dėklo (žr. 10 paveikslą). Dėl šios priežasties, nors ir būdamos išleistos jau XX amžiuje, ir iš pirmo žvilgsnio labiau panašios į fotografuotinius, šio darbo autoriaus nuomone vadintinos faksimiliniai leidiniai.

9 paveikslas. A. Miškinio poezijos rinkinys „Varnos prie plento“, 2005

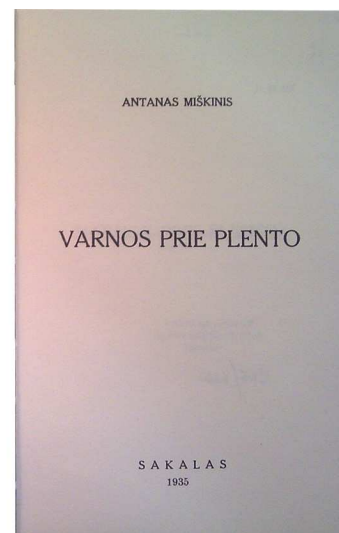
a) viršelis

b) priešlapis su autografu

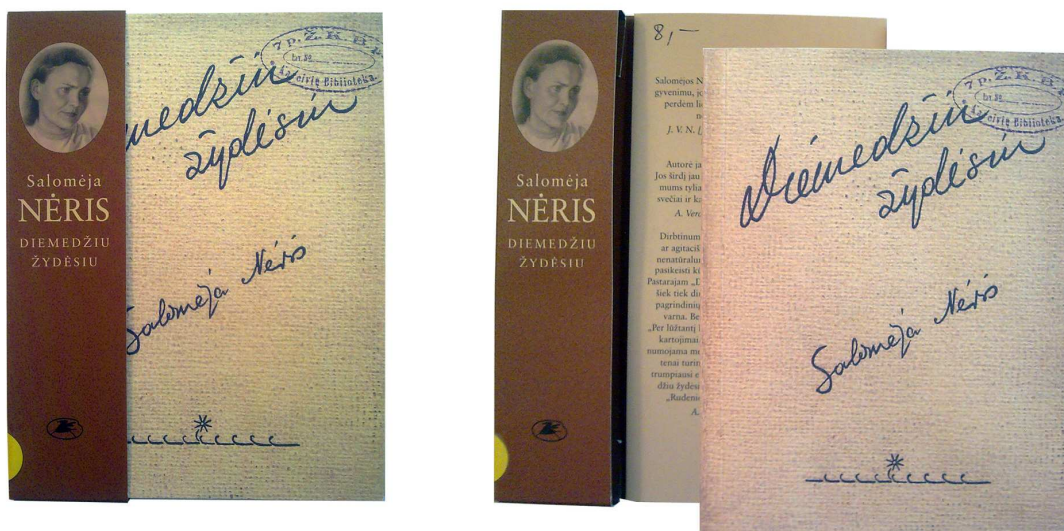
c) antraštinis lapas

Rengdamas šias dvi knygas spaudai visas pastabas leidėjas surašė ant knygos dėklo, nieko nepridėdamas prie pačios knygelės, tad gavus knygelę bibliotekoje be jo, gali pagrįstai kilti klausimas, kada iš tiesų ji buvo išleista (žr. 10 paveikslą). Tiesa, A. Miškinio faksimilinio leidimo įrišimas kiek skiriasi nuo originalo, tačiau ir tai buvo leidėjo daroma sąmoningai. Komentaruose randamas paaiškinimas: <...> *leidžiame jo paties turėto egzemplioriaus kopiją.* <...> *nuo viso tiražo ji skiriasi ir ypatingu įrišimu (spėtume, kad autoriui duotus egzempliorius ypatingiau įrišti bus sumanęs „Sakalo“ leidyklos vadovas A. Kniūkšta).* [17, dėklas]

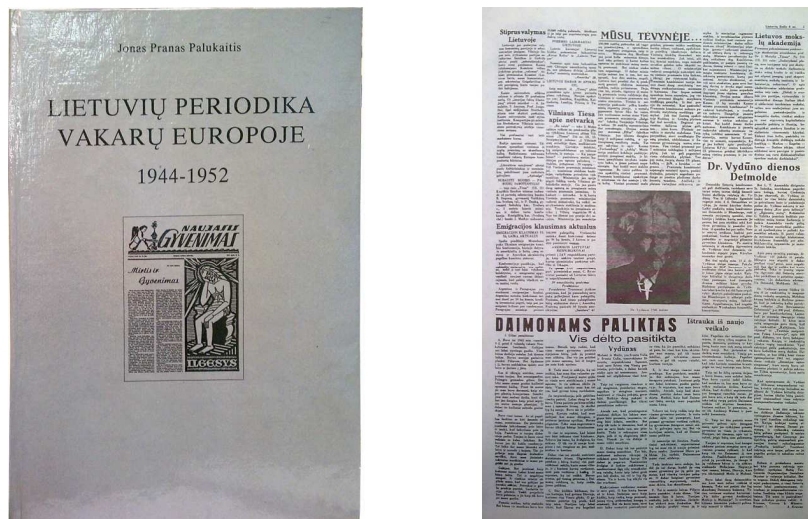
Smulkių neatitikimų, be abejo, galima rasti, tačiau jie pastebimi tik atidžiau panagrinėjus knygas. Kadangi S. Nėries poezijos rinkinys buvo išleistas metais anksčiau nei A. Miškinio, jame randamos kelios smulkios klaidelės, tuo tarpu pastarasis parengtas dar kokybiškiau. Visų pirma, S. Nėries rinkinio originalo viršeliui naudojamas plonesnis reljefinis popierius, tuo tarpu kopijoje reljefą imituoja fonas. Antra, viršelio nugarėlės užrašai originale ir kopijoje yra išspausdinti atvirkščiai. Akivaizdus yra leidyklos tobulėjimas, kadangi A. Miškinio knygelėje tokių nedidelių nužiūrėjimų nėra. Visgi abiejuose leidiniuose panaudotas šiek tiek storesnis nei originalo puslapių storis, greičiausiai sąmoningai siekiant labiau apsaugoti leidinius nuo dėvėjimosi.

10 paveikslas. S. Nėries poezijos rinkinys „Diemedžių žydėsiu“, 2004, viršelis ir dėklas

Nemažai yra išleista įvairaus laikotarpio periodinių leidinių rinkinių. Tai Jono P. Palukaičio „Lietuvių periodika Vakarų Europoje, 1944-1952“; Rimanto Vėbros „Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX a. – XX a. pradžioje: faksimilinis valdininkų ataskaitų ir dokumentų rinkinys“, Almos Lapinskienės „7 Vilniaus dailės ir literatūros vienkartiniai leidiniai, 1937-1939“ ir kiti. Jų faksimilių sudėjimas į vieną leidinį palengvina darbą to laikotarpio periodikos tyrinėtojams, kadangi jiems nereikia ieškoti ir atskirai rinkti visų žinomų atskirų numerių, be to, daugelis tokių rinkinių turi išsamius komentarus. Tačiau juos sieja tik laikotarpis ir tematika, jie nepriklauso vienam autoriui, tad darbo autoriaus nuomone, šiuos leidinius reikėtų vadinti ne faksimilniais leidiniais, o faksimilinėmis publikacijomis arba faksimilniais dokumentų rinkiniais, tad į faksimilinių leidinių sąrašą jie nebuvo įtraukti.

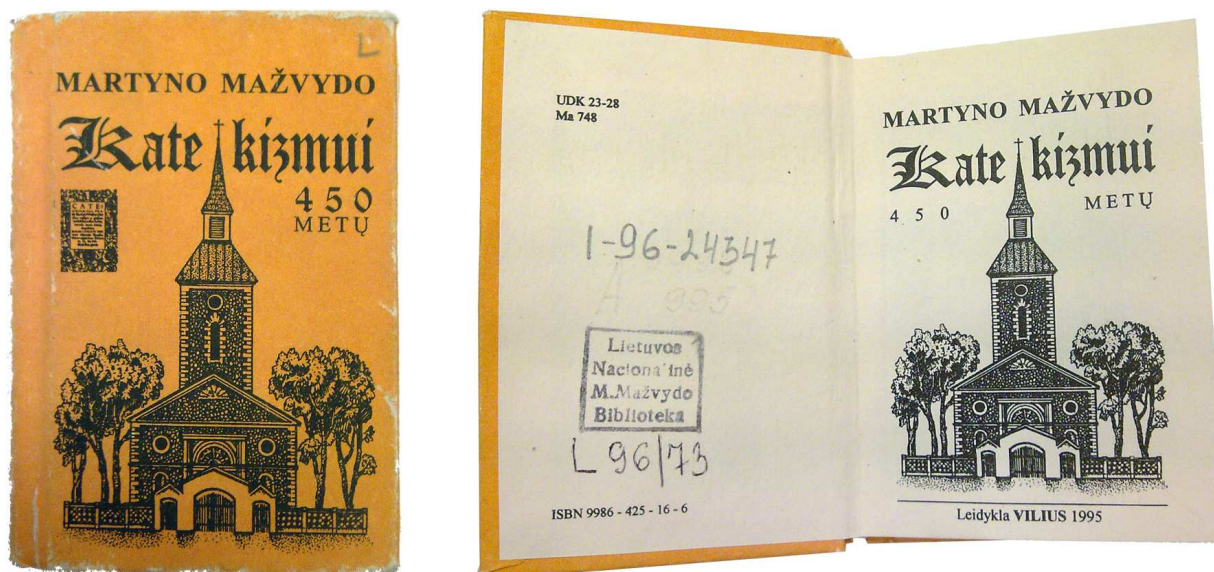
11 paveikslas. J. Palukaičio „Lietuvių periodika Vakarų Europoje, 1944-1952“, 1993, viršelis ir vienas puslapis

Kita vertus, pasitaiko leidinių, kurie leidėjų buvo pavadinti faksimilinais klaidingai, nes faksimilėmis iš esmės buvo vadintos iliustracijos (pavyzdžiui, Romo Adomavičiaus „Maironio kūrinių leidimai ir autografa: [1891-1931]“, 1996). Šiuo atveju naudotinas terminas leidinys su faksimilėmis, tačiau vėlgi kyla klausimas, ar jis naudotinas tik kuomet perteikiamas visas originalo puslapis, ar faksimile galima vadinti ir puslapio fragmentą. Kitur autoriaus rankraščio kopijos buvo naudotos daugiau kaip meninės raiškos forma, nei siekis išsaugoti vertingą rankraštį.

Iš plačios įvairovės skirtingos faksimilių kokybės, įrišimo, meninio parengimo ir mokslinio tyrinėjimo medžiagos pateikimo yra ir dar labiau išsiskiriančių leidinių. Vienas tokių – miniatiūrinis leidinys skirtas M. Mažvydo Katekizmo 450 metinėms paminėti („Martyno Mažvydo „Katekizmui“ 450 metų“, 1995; žr. 12 paveikslą). Knygelė yra vos 63x88 mm dydžio ir skirta greičiau priminti visuomenei apie artėjantį pirmosios lietuviškos knygos jubiliejų, nei tarnauti tyrėjams kaip parankinė kopija.

12 paveikslas. Miniatiūrinis M. Mažvydo „Katekizmo“ leidimas, 1995, viršelis ir antraštinis puslapis

Pastaraisiais metais faksimiliniai leidiniai yra leidžiami ir kompaktinėse plokštelėse (CD-ROM). Tai Jono Bretkūno „Postilė“ bei Lazaruso Sengstocko „Giesmės Chrikszionischkos ir Duchauischkos“, išleistos 2005 metais. Elektroniniuose leidiniuose išvengiama spausdintiniams leidiniams būdingų dėl spaudos mašinų netobulumo atsirandančių defektų – spalvų iškraipymo spausdinant, stambių spaudos taškų ir pan. Elektroniniai leidiniai pranašesni ir tuo, kad juose galima pateikti originalaus dydžio faksimiles, nesibaiminant didėjančių popieriaus sąnaudų bei su tuo susijusio leidinio savikainos augimo. Tačiau diskutuotina, ar elektroninėje laikmenoje išleista faksimilė išvis vadintina leidiniu, kadangi netenka prasmės eilė spausdintinei versijai keliamų

reikalavimų, tokių kaip formatas, popierius, įrišimas. Šio darbo autoriaus nuomone, elektroninės faksimilės kaip pagrindinė darbo priemonė yra naudingos tik tekstologams, tuo tarpu kitų sričių mokslininkams gali pasitarnauti nebent kaip pagalbiniė priemonė.

Apibendrinant reikėtų pažymėti, kad nei vienas čia nagrinėtas leidinys neatitiko visų tikrojo faksimilinio leidinio savybių, tačiau kai kurie stipriai prie to priartėjo (Stanislovo Kiškio „Vilties maldos: kalinių maldaknygė“, 1991). Turint omenyje, jog per nagrinėjamus 18 metų stipriai keitėsi tiek ekonominė šalies bei leidėjų padėtis, tiek jų techninės galimybės, kokybinio faksimilių leidinių šuolio arba bent tendencingo jų kokybės gerėjimo, deja, neižvelgta. Dažniausiai buvo ignoruojamos poligrafinės (popieriaus, įrišimo imitavimo) charakteristikos, tačiau buvo gausu ir nekokybiško pačių faksimilių parengimo pavyzdžių. Kita vertus panaudojus panašų į originalo popierių nukentėtų leidinio patvarumas – jis greičiau dėvėtusi, kultų sunkumų su kokybiška spalvota spauda. Tačiau remiantis Knygotyros enciklopediniame žodyne esančiu apibrėžimu, neatkartojus originalo poligrafinių savybių, leidiniai vadintini ne faksimiliniai, o faksimilinio tipo.

2.3. Faksimilinių lietuvių raštijos paminklų analizė

Nepalankiai susiklosčiusios istorinės aplinkybės lėmė, jog lietuvių kultūra negali pasigirti ypatingai turtingais bei gausiais raštijos paminklų rinkiniais, o ir kas turėta – nuolat niokojo okupacijos ir karai. Kai kurių svarbių dokumentų, knygų, rankraščių liko vos vienas kitas apgadintas egzempliorius, kitų neišliko visai. Siekiant išsaugoti išlikusiuosius ypač vertingus senuosius knygų egzempliorius ir suteikti galimybę jais naudotis mokslininkams, tyrėjams bei plačiajai visuomenei, nedarant neigiamos įtakos pačiam originalui, yra leidžiamos jų kopijos – faksimiliniai leidiniai. Pirmieji lietuviškų knygų faksimiliniai leidimai pasirodė dar tarpukario Lietuvoje. Sovietinės okupacijos laikotarpiu faksimilinė leidyba sulėtėjo, leistos tik žymiausių ir svarbiausių lietuvių raštijos paminklų faksimilės, tačiau atgavus Nepriklausomybę ji vėl atgijo. Vis dėlto dažnai kiekybė nereiškia kokybės, tad remiantis šia prielaida toliau bus išanalizuoti kelių lietuvių raštijos paminklų visi Lietuvoje pasirodę faksimiliniai leidimai.

2.3.1. Martyno Mažvydo „Catechismvsa prasty Szadei“

„Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams“, 1922 m.

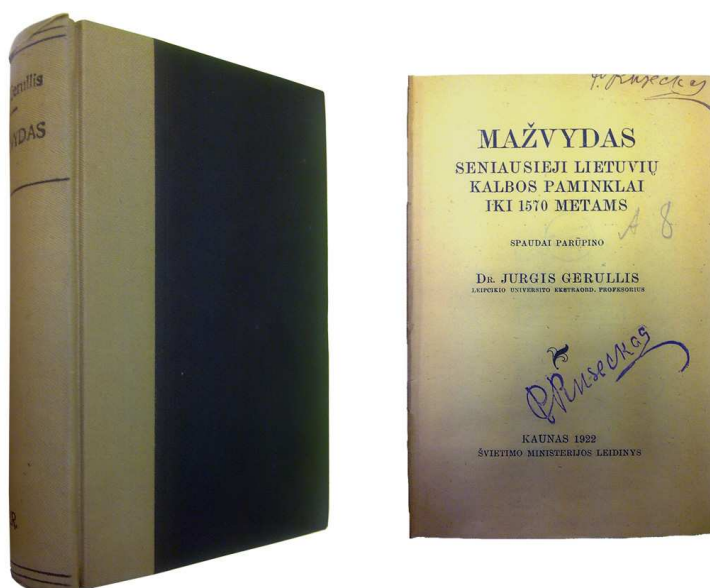
Būdamas seniausiu lietuvių raštijos paminklu, Martyno Mažvydo Katekizmas tapo pirmuoju Lietuvoje išleistu faksimiliniu leidiniu (žr. 13 paveikslą). Parengti Leipcigo universiteto ekstraord. profesoriaus dr. Jurgio Gerullio 1922 metais Švietimo ministerijos lėšomis išėjo „Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams“. Apie tiražą duomenų nerasta.

Leidinyje prasideda dr. J. Gerullio prakalba, toliau pateikiamos pastabos apie pirmuosius Lietuvos raštus, esą visi 1547-1570 metais pasirodę spaudiniai lietuvių kalba priklauso Mažvydui. Skyriuje „Mažvydo gyvatas“ pateikiama Mažvydo biografija, o toliau jo raštai:

1. „Catechismvsa prafty Szadei, Mokslas skaitima raschta yr giesmes del kriksczianistes bei del berneliu iaunu nauiey sugulditas Karaliauczvi VIII dena Meneles Sausia, Metu vzgimima Diewa 1547“
2. „Giesme S. Ambraziejaus, bey S. Augustina, kure wadin: Te Deum laudamus. Su gesmemis ape isch numirusiu prikelima Jesaus Christaus, Isgulditas per M. Massuida Waitkuna 1549“
3. „Forma Chrikstima. Kaip Basniczas Istatimæ Hertzikistes Prusu, ir kitosu zemesu laikoma ira 1559“
4. „Paraphrasis permanitina poteraus malda, per Martina Moswida ischguldita“
5. „Giesmes Chriksczoniskas gedomas Bazniczosu per Aduenta ir Kaledas ik Gramniczu isch spautas Karalauczui nūg Jona Daubmana Metu Diewa 1566“

Leidinyje sukeltos skirtingų leidinių faksimilės, tad neišvengiamai buvo susidurta su skirtingais formatais, kuriuos reikėjo suvienodinti, deja komentarų apie tai nerasta. Dėl šios priežasties vienur tekstas atrodo pakankamai stambus, tuo tarpu kitur raidės ženkliai mažesnės ir labiau susiliejusios. Spausdinta ant plono, ne itin geros kokybės (rudo atspalvio, šiurkštaus) popieriaus, panaikinus faksimilių foną, tad neišvengta ir kokybės praradimo, tačiau įvertinus išleidimo metus ir tai, jog ši knygelė yra pirmasis Lietuvoje spausdintas faksimilinis leidinys, bendra išleidimo kokybė neatrodo tokia bloga.

13 paveikslas. M. Mažvydo „Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams“, 1922, viršelis ir antraštinis puslapis

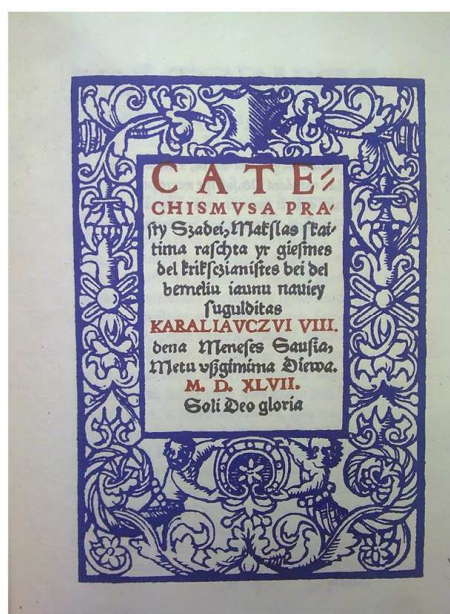
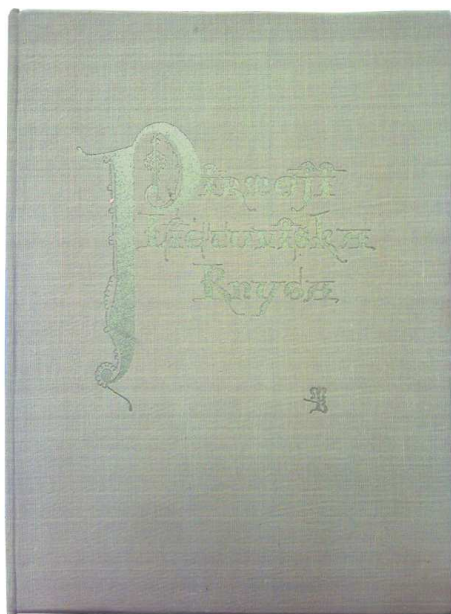
„Pirmoji lietuviška knyga“, 1947 m.

Antras „Catechismvsa prasty Szadei“ faksimilinis leidimas pasirodė jau po Antrojo pasaulinio karo, Lietuvai esant Tarybų Sąjungos sudėtyje. Leidimas skirtas pirmosios lietuviškos knygos 400 metų sukakčiai paminėti, tad bendradarbiaujant Lietuvos TSR mokslų akademijai, Lietuvių kalbos institutui ir Valstybinei enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidyklai buvo parengtas prabangus, didelis leidinys, pavadintas „Pirmoji lietuviška knyga“ (žr. 14 paveikslą). Viso išleista 1300 egzempliorių, kurių viena dalis įrišta šilku, tuo tarpu kita dalis – drobe.

Leidiny yra didelio formato, kietai rištas, visos faksimilės keliskart didintos. Faksimilėse visiškai panaikintas fonas ir papildomi elementai, išgrynintas tik tekstas, kuris skaitomas pakankamai lengvai, tačiau atrodo kiek išsiliejęs. Taip atsitiko dėl to, kad faksimilės yra fotografuotos iš 1922 metų „Katekizmo“ leidimo. Antroje knygos dalyje visas faksimilių tekstas yra transponuotas, surinktas įprastu šriftu. Tai leidžia tyrėjams ir visiems besidomintiems senąja knyga lengviau perskaityti neaiškias vietas, paprasčiau ir patogiau tirti knygos kalbą – stilių, gramatiką, žodžius.

Palyginti su pirmuoju 1922 metų leidimu pastarasis yra daugiau estetinio pobūdžio, su aiškiai pabrėžta reprezentacine funkcija. Apie tai liudija tiek leidinio formatas, tiek įrišimas, tiek visas maketavimas įskaitant paraštes, naudotus šriftus bei spalvas (papildomai tekstas spalvintas raudona ir violetine spalvomis; žr. 14 paveikslą).

14 paveikslas. M. Mažvydo „Pirmoji lietuviška knyga“, 1947,
drobe įrištas viršelis ir antraštinis puslapis

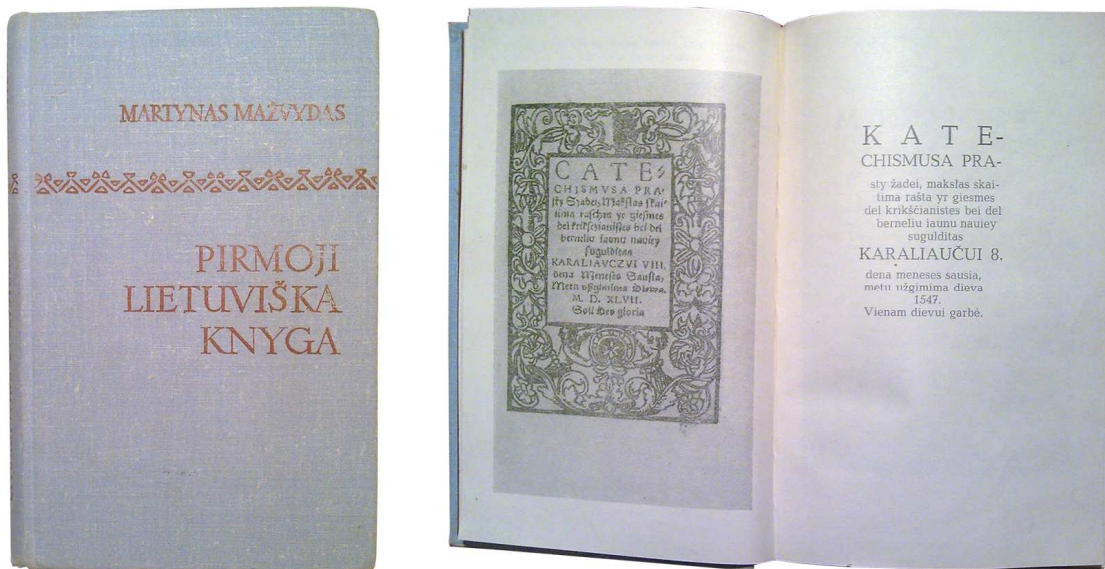

„Pirmoji lietuviška knyga“, 1974 m.

1974 metais dienos šviesą išvydo trečiasis faksimilinis „Catechismusa prasty Szadei“ leidimas, pavadintas „Pirmoji lietuviška knyga“ (redakcinės komisijos pirmininkas K. Korsakas; žr. 15 paveikslą), parengtas Vagos leidykloje, išspausdintas 15000 egzempliorių tiražu, serijoje „Lituanistinė biblioteka“.

Šis leidinys pasirodė po to, kai atrastas naujas, iki to laiko nežinomas, „Katekizmo“ egzempliorius – jis ir tapo faksimilių šaltiniu. Visgi pačios faksimilės kokybė nepasižymi. Juodai balta spauda, stambūs spaudos taškai, beveik vienalytis pilkas fonas, nukirpti originalo puslapių kraštai ir daug kitų trūkumų (žr. 15 paveikslą). Transponuotas tekstas pateikiamas iš karto šalia faksimilės, tad nagrinėti tekstą yra patogiau, tačiau dar labiau pasimeta originalo dvasia. Savo išvaizda leidinys primena tipiško akademinio įrišimo vadovėlį, visiškai nesimato jokio ryšio su senąja knygos kultūra.

15 paveikslas. M. Mažvydo „Pirmoji lietuviška knyga“, 1974, viršelis ir antraštinio puslapio atvartas

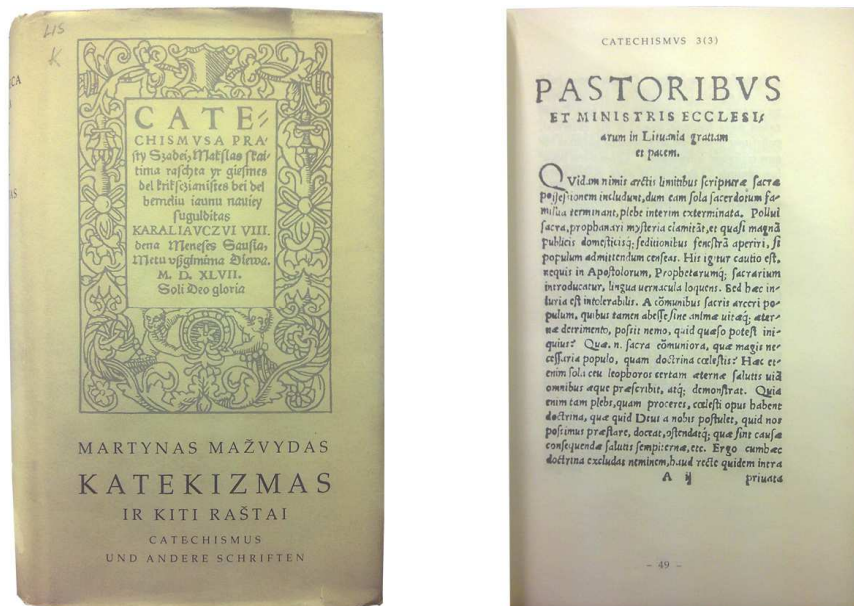
„Katekizmas ir kiti raštai“, 1993 m.

Vos po kelerių metų po Nepriklausomybės atgavimo buvo nuspręsta Mažvydo raštus išleisti iš naujo. 1993 metais, artėjant jubiliejui, Lietuvos kultūros ir švietimo ministerijai nutarus pakartotinai publikuoti šią knygą bei įtraukus knygą į tarptautinį knygų leidimo projektą „Bibliotheca Baltica“ [14, p. 9], „Baltos lankos“ iš naujo parengė ir 2500 tiražu išleido leidinį „Katekizmas ir kiti raštai“. Iš dalies tai buvo nulemta to, jog J. Gerullio 1922 metų leidime *specialistai pastebėjo nemažai autentiško teksto iškrypimų, regis, negalimų fotografuotiname leidinyje; tai klaidos, atsiradusios dėl netiklaus retušavimo ar spaustuvės dažų nutrupėjimo* [14, p.

10]. Leidinį sudarė visos žinomos Mažvydo knygos. Išlikusios knygos buvo perfotografuotos iš naujo, o dingusių originalų tekstai buvo paimti iš J. Gerullio parengto leidimo.

Faksimilėse vėlgi yra išvalytas fonas (žr. 16 paveikslą), apie formato atitikimą originalui užuominų nerasta. Pats leidinys atrodo daugiau kaip J. Gerullio „Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams“ (1922) pataisyta kopija, nes turint priėjimą prie originalų galima buvo išleisti kad ir mažesnio tiražo, tačiau aukštesnės kokybės faksimilinį leidinį.

16 paveikslas. M. Mažvydo „Katekizmas ir kiti raštai“, 1993, viršelis ir pradžios puslapis

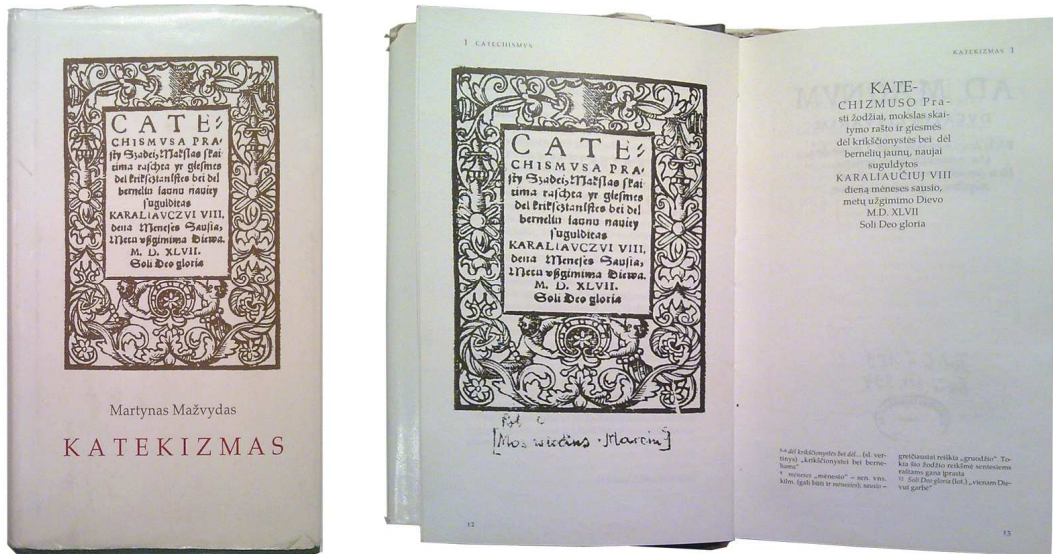
„Katekizmas“, 1997 m.

Jubiliejinio Katekizmo leidimo iniciatorius ir finansuotojas – Lietuvos Respublikos Prezidentas Algirdas Brazauskas. Knygą pradeda Prezidento kreipimasis į šalies abiturientus, lyg dedikacija, nes būtent jiems skirtas šis 450-ąsias pirmosios lietuviškos knygos metines pažymintis rekordinis, net 25 tūkstančių egzempliorių, tiražas. Toks didelis tiražas buvo reikalingas tam, kad kiekvienas iš apie 20 tūkstančių abiturientų kartu su vidurinio mokslo baigimo pažymėjimu gautų ir po „Katekizmą“, dar 5 tūkstančiai buvo išdalinti visoms šalies bibliotekoms. [1]

Nagrinėjant leidinį kokybiniu aspektu ryškesnių pokyčių į gerą pusę nėra. Kadangi knygą parengė „Baltos lankos“, prieš tai jau leidusi M. Mažvydo raštus 1993 metais, greičiausiai šiam leidimui buvo naudotasi tomis pačiomis faksimilėmis – vienspalvė spauda, visiškai panaikintas fonas ir kiti puslapių elementai, išsiliejusios neryškios raidės ir kiti trūkumai, kuriuos galime pastebėti ir ankstesniame leidime (žr. 17 paveikslą).

Tiesa, yra ir skirtumų nuo 1993 metų leidimo – geresnės kokybės popierius, šalia faksimilių transponuotas tekstas. Kadangi leidimas skirtas daugiau reprezentacinėms, nei edukacinėms reikmėms, jame nėra mokslinių komentarų.

17 paveikslas. M. Mažvydo „Katekizmas“, 1997, viršelis ir pradžios atvartas

2.3.2. Konstantino Sirvydo „Dictionarium Trium Linguarum“

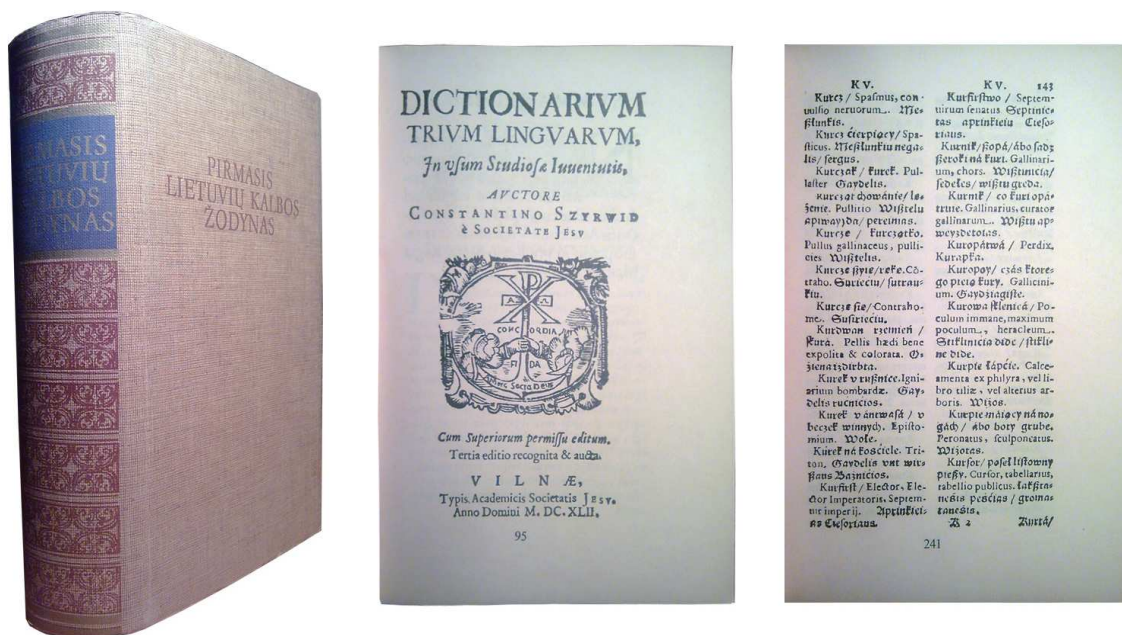
„Pirmasis lietuvių kalbos žodynas“, 1979 m.

Pirmasis Konstantino Sirvydo „Dictionarium Trium Linguarum“ faksimilinis leidimas pasirodė 1979 metais Vilniuje (žr. 18 paveikslą), 3000 egzempliorių tiražu, pavadintas „Pirmasis lietuvių kalbos žodynas“. Leido leidykla „Mokslas“. Lietuvių kalbai ir kultūrai šis leidinys svarbus tuo, jog tai yra pirmasis spausdintas lietuvių ir apskritai baltų žodynas. Jis pasirodė XVII a. pradžioje <...> ir per šimtmetį buvo pakartotinai išleistas dar keturis kartus. <...> Žodynas, kaip pirmasis leksikografijos darbas, turėjo didelį poveikį bemaž visai vėlesniajai lietuvių leksikografijai [19, p. 5].

1979 metų leidimas yra trečiojo, geriausiai išlikusio, leidimo kopija. Įvade Kazys Prakalka trumpai pateikia žodyno pasirodymo aplinkybes bei visų penkių žodyno leidimų istoriją, apžvelgė leksikos sudėtį, naujadarus, dialektizmus, archaizmus, skolinius, pateikė žodyno lietuviškų žodžių rodyklę.

Leidimo faksimilės yra gerokai padidintos ir retušuotos – tai yra nurodyta pratarmėje. Faksimilių fonas yra panaikintas, tad senumo išpūdžiui suteikti panaudotas gelsvai rudo atspalvio popierius. Naikinant foną, deja, neapsieita be nuostolių – teksto raidės kai kur yra išsiliejusios arba atvirksčiai – blogai matomos, tad vietomis žodžiai sunkiai perskaitomi (žr. 18 paveikslą).

18 paveikslas. K. Sirvydo „Pirmasis lietuvių kalbos žodynas“, 1979,
viršelis ir du puslapiai

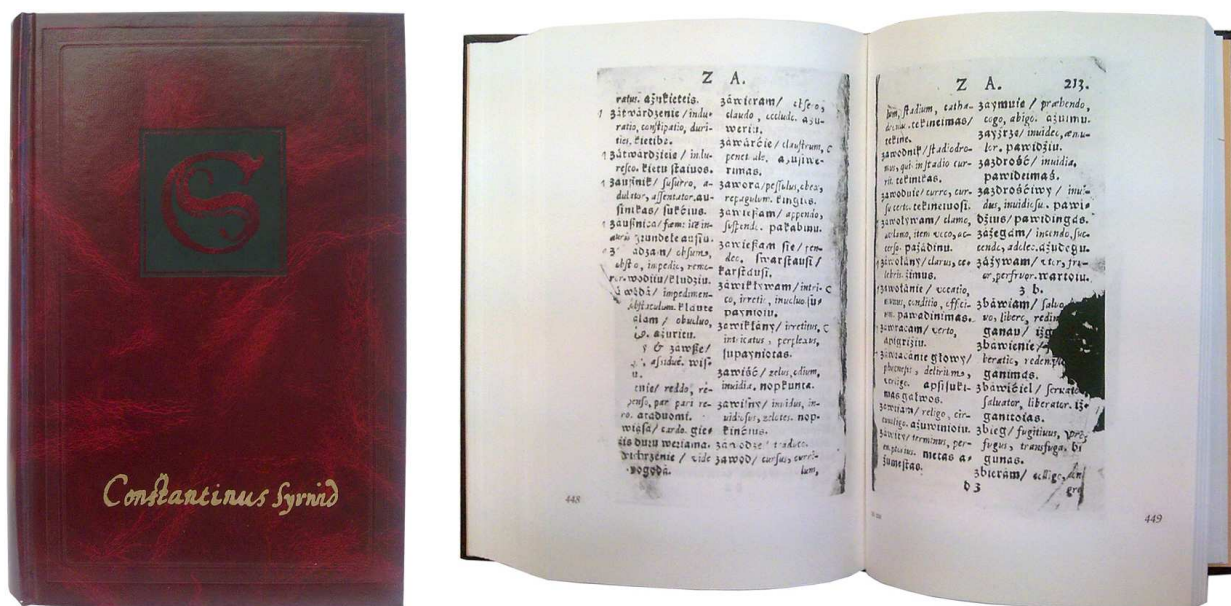

„Senasis Konstantino Sirvydo žodynas“, 1997 m.

Antras „Dictionarium Trium Linguarum“ faksimilinis leidimas buvo parengtas ir išspausdintas jau po Lietuvos Nepriklausomybę atkūrimo – 1997 metais Vilniuje, 1000 egzempliorių tiražu (žr. 19 paveikslą). Jį parengė irgi Kazys Prakalka, dar 1979 metų faksimilinio leidimo įvade žadėjęs parengti žodyno pirmojo „Dictionarium Trium Linguarum“ leidimo faksimilinę kopiją.

1997 metų leidinyje faksimilės yra irgi šiek tiek didintos, tačiau lyginant abi knygas matomas pastarojo kokybiniai trūkumai – nepaisant išsaugoto fono, tekstas yra blogai matomas, nekokybiškas, vietomis visai neperskaitomas (žr. 19 paveikslą). Puslapių kraštai nukirpti, o popierius – baltas. Pratarmėje pažymima, jog žodyno *vienintelis originalas Maskvoje šiuo metu sunkiai prieinamas, tad fotografijos darytos iš Vilniaus universiteto bibliotekoje esančių fotokopijų*. [20, p. 5] Tai paaikškina faksimilių didelių kokybės trūkumų atsiradimą, tačiau kelia rimtų abejonių dėl tokio leidinio funkcinio naudingumo ir išvis reikalingumo, kadangi deramai atlikti faksimiliniams leidiniams priskiriamų užduočių jis atlikti negali.

19 paveikslas. K. Sirvydo „Senasis Konstantino Sirvydo žodynas“, 1997, viršelis ir teksto atvartas

Išanalizavus penkis pirmosios lietuviškos knygos bei 2 pirmojo lietuviško žodyno faksimilinius leidimus paaiškėjo, kad kartais leidėjai rinkosi paprasčiausią kelią ne rengdami iš naujo, o tiesiog tiražuodami seniau išleistus faksimilinius leidinius, ignoruodami jų stambius trūkumus ir klaidas – panaikintą foną, apkarpytus puslapių kraštus, neaiškų, išplaukusį ir blogai matomą tekstą ir pan. Tai pateisinama neišlikusių, dingusių originalų atveju, kuomet nėra kitos išeities, o tik pasinaudoti seniau padarytomis nuotraukomis, tačiau peiktina ir neleistina fotografuojant originalą iš naujo. Be abejo, taip perleisti yra greičiau ir pigiau, tačiau taip pamirštama tikroji faksimilinio leidimo prasmė, funkcijos, kurias jis privalo atlikti

3. FAKSIMILINIŲ LEIDINIŲ LEIDĖJAI

Faksimilinių leidinių leidyba Lietuvoje nėra pelninga sritis ir išgyvena praktiškai vien tik iš valstybės paramos, tad ir šiuos leidinius pasiryžtančių rengti leidyklų yra nedaug. Dažniausiai apsiribojama vos vienu, rečiau – dviem leidiniais, tačiau yra įstaigų, išleidusių daugiau nei kelis faksimilinių knygų pavadinimus. Būtent šios leidyklos geriausiai išmano šio tipo leidinio parengimo užkulius, žino visuose parengimo etapuose iškylančius sunkumus, gali įvertinti komercinę riziką ir paruošti tinkamą knygos leidybos projektą.

Šiuo tyrimu siekta išsiaiškinti du pagrindinius dalykus. Pirmasis susijęs su leidyklos kaip verslo elemento požiūriu į faksimilinius leidinius – kiek faksimilinė leidyba yra patraukli komerciniu požiūriu, kokia yra paklausa tokiems leidiniams ir kodėl leidyklos imasi šios leidybos rūšies. Antras tikslas yra išsiaiškinti leidyklos, kaip kultūros puoselėtojos ir skleidėjos, poziciją – kiek dėmesio skiriama reprodukuojamų leidinių kokybei, koku tikslumu stengiamasi perteikti originalo vaizdą (tiek regimąjį, tiek jausminį), bei kas sprendžia tokio pobūdžio klausimus.

3.1. Respondentai ir tyrimo metodika

Tyrimo respondentai

Dėl aukščiau išvardytų priežasčių tyrimui buvo išrinktos trys aktyviausi faksimilinių leidinių leidėjai. Atsakymams į rūpimus klausimus gauti buvo susitikta su Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto leidybos centru bei Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto atstovais, tiesiogiai dirbusiais su išleistais faksimiliniaisiais leidiniais. Susitarti susitikimui su Baltų lankų atstovu, deja, nepavyko.

Tiriamaisiais buvo pasirinkti asmenys, apie tiriamą reiškinį išmanantys ne tik teoriniame lygmenyje, tačiau turintys ir tiesioginį santykį su faksimilinių leidinių rengimu.

Tyrimo metodas

Norint įsigilinti į faksimilinės leidybos ypatumus ir su tuo susijusius sunkumus, buvo pasirinktas kokybinis tyrimo metodas, kuris, anot R. Tidikio, *leidžia išsamiau ir detaliau suformuoti tiriamojo dalyko vaizdą, geriau suvokti nagrinėjamą reiškinį* [24, p. 362].

Pagal R. Tidikį, vienas iš efektyviausių kokybinių tyrimo metodų yra interviu, kuris dar gali būti skirstomas į struktūruotą, pusiau struktūruotą ir nestruktūruotą [24, p. 464]. Respondentai buvo apklausiami pusiau struktūruoto interviu metodu, kuomet tyrėjas turėjo pasiruošęs klausimus,

kuriuos pokalbio metu uždavinėjo tiriamajam. Jei kas nors būdavo nesuprantama, tyrėjas užduodavo papildomus, patikslinančius klausimus, paprašydavo paaiškinti. Toks interviu užtikrino laisvą komunikaciją tarp tyrėjo ir respondento bei garantavo, kad bus aptarti visi rūpimi klausimai.

Interviu klausimynas

Rengiant klausimyną siekta dviejų skyriaus pradžioje aptartų tikslų. Leidykla kaip verslo elementas aptariama 1-7 klausimuose, tuo tarpu leidyklos kaip kultūros puoselėtojos ir skleidėjos pozicija domimasi 8-11 klausimuose.

Remiantis teorine medžiaga ir išleistų leidinių analize buvo parengti tokie klausimai:

1. Kiek knygų pavadinimų Jūsų leidykla išleidžia per metus ir kokią dalį užima faksimiliniai leidiniai?
2. Faksimilinės leidybos leidykla imasi savo iniciatyva ar gaunate konkrečius užsakymus iš mokslininkų/tyrėjų?
3. Kas užsiima faksimilinės leidybos projektais? Jais užsiima vienas žmogus, ar kaskart jiems vadovauja skirtingi žmonės?
4. Į kokius fondus kreipiatės paramos faksimiliniams leidiniams? Iš kurių dažniausiai gaunate? Kokia sąnaudų dalis vidutiniškai padengiama? Ar yra kitų rėmėjų?
5. Kokia yra faksimilinių leidinių paklausa?
6. Ar esate leidę komercinių faksimilinių leidinių, be valstybės/fondų paramos?
7. Ar Lietuvoje ši leidybos šaka yra perspektyvi?
8. Kaip dažniausiai pasirenkamas originalas iš kurio bus daromos faksimilės (jei išlikę keli)? Pasirenkamas prieinamiausias, ar vis dėlto ieškoma kokybiškiausio ir geriausiai išsilaikiusio?
9. Ar naudojate tekstologo pagalbą?
10. Kas sprendžia dėl galutinės faksimilinio leidinio išvaizdos (techninio parengimo: formatas, popieriaus bei spaudos parinkimas, pagalbinių tekstų išdėstymas)?
11. Kaip pasirenkama, kokius techninio parengimo kriterijus, būdingus faksimiliniams leidiniams, išpildyti, o kurių nepaisyti?

Tyrimo organizavimas ir eiga

Tyrimo eigą sudarė trys etapai:

- klausimų parengimas,
- respondentų paieška,
- interviu su ekspertais.

Interviu trukmė svyravo nuo 15 iki 20 minučių. Interviu metu tyrėjas respondentui uždavinėjo iš anksto paruoštus klausimus. Respondentui ne pilnai atsakant į klausimą arba nukrypstant nuo temos, buvo užduodama papildomų klausimų, prašoma paaiškinti. Interviu buvo fiksuojamas garso įrašymo priemone elektroninėje laikmenoje.

3.2. Tyrimo rezultatų analizė

Tyrimo metu buvo apklausti dviejų biudžetinių įstaigų – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto (LLTI) leidybos centro bei Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto (MELI) – darbuotojai. Galėtų kilti pagrįstas klausimas, kiek tai atspindi realią Lietuvos faksimilinės leidybos padėtį, kadangi tyrime nedalyvavo nei vienas privataus kapitalo leidyklos atstovas. Visgi faksimilinė leidyba yra nekomercinė sritis, tad faksimiliniu būdu perleisdamos knygas privataus kapitalo leidyklos kreipiasi į įvairius valstybinius fondus paramos, taigi daro tą patį, ką ir du aukščiau minėti institutai. Todėl, gaudami finansavimą iš tų pačių šaltinių, tiek privačių, tiek valstybės, finansuojamų įstaigų galimybės praktiškai identiškos.

Visų prima reikėtų pažymėti, kad faksimilinių leidinių dalis bendruose leidyklų planuose yra labai maža, siekianti vos kelis procentus. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidybos centras per metus vidutiniškai išleidžia iki 30 leidinių, iš kurių daugiausiai vienas būna faksimilinis [12]. Kaip pažymėjo centro vadovas Gytis Vaškėlis, *kaip taisyklė po tokio leidinio lieka biudžeto skylė, <...> jeigu darai gerai – tai kainuoja brangiai*. [8] Analizuojant leidinius buvo pastebėta, kad šios įstaigos rengiami leidiniai pasižymi gera kokybe, tad taip galėtų būti įtikinamai paaiškintas faktas, kodėl centras išleidžia tokio pobūdžio leidinius tam tikru periodiškumu.

Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas per metus išleisdamas apie 50 pavadinimų leidinių [9], neskaitant 1997 metų, kuomet buvo pasirodė net 3 faksimiliniai leidiniai, irgi išleisdavo vos po vieną tokio tipo leidinį per metus. Iki 2000 metų institutas pasižymėjo aktyvia faksimiline leidyba, tačiau nuo to laiko nebuvo išleista nei vieno šio tipo leidinio. Įvardinti šio reiškinio priežasčių kalbinta Mokslinių leidinių ir žodynų redakcijos vedėja Irena Stankevičienė negalėjo, tačiau su tuo galėtų būti susijusi tiek šios įstaigos specifika (enciklopedijos, žodynai), tiek jos finansavimo pobūdis, nes *iš biudžeto yra finansuojama tik tai „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ leidyba – tam yra skirta 60 etatų ir tik tam skirtos biudžetinės lėšos, visi kiti leidiniai leidžiami dalyvaujant konkursuose*. [9]

Faksimilinė leidyba yra aiškiai nekomercinė sritis, tad savo lėšomis leisti tokių leidinių dažniausiai nesiryžta nei viena leidykla. Tai puikiai iliustruoja LLTI leidybos centro vadovo žodžiai: *absoliučiai nėra paklausos, gali [kainą] dėti 50 litų, gali dėti 20 litų, gali dėti 200 litų – pardavimas bus lygiai tas pats*. [8] Dėl šios priežasties, kaip ir daugelį kultūros sričių per įvairius

fondus remia valstybė. Su savo paraiškomis pas juos vienodomis sąlygomis gali kreiptis tiek privačios leidyklos, tiek valstybės iš dalies finansuojamos įstaigos. Konkursus knygų leidybai skelbia Kultūros ministerija, Kultūros rėmimo fondas, Valstybinės lietuvių kalbos komisija ir kt. Vis dėlto Mokslinių leidinių ir žodynų redakcijos vedėja mano, jog *ši leidybos šaka yra perspektyvi, jeigu valstybė investuos į tai lėšų, <...> jeigu Lietuva užsiims savo raštijos paveldo publikavimu.*

Tiek analizuojant leidinius ir leidybos aktyvumą, tiek pokalbiuose su leidyklų administracija išryškėjo svarbus faktas, kad Lietuvoje šioje leidybos srityje nėra išvelgiama komercinio patrauklumo, o pasiryžimas leisti šios rūšies leidinį siejamas su valstybės parama. Užsienio faksimiline leidyba užsiimančios įstaigos bendradarbiauja su universitetais bei bibliotekomis, turinčiomis turtingus ir gausius senų knygų fondus bei norinčiomis juos ne tik išsaugoti, bet ir suteikti galimybę jais naudotis, nedarant žalos originalui. Užsienyje taip pat esama turtingų kolekcininkų bei bibliofilų, galinčių sau leisti įsigyti kokybišką, tačiau net ir kelis tūkstančius eurų kainuojančią faksimilinę leidinio kopiją. Deja, Lietuvos bibliotekų ir universitetų finansinė padėtis yra labai prasta, tad mokėti dideles sumas už gerai parengtą faksimilinį leidinį nėra galimybių, tuo tarpu įvairių fondų skiriama parama leidimui yra labai menka ir tikrai neužtektina kokybiškam faksimiliniam leidiniui parengti. Galbūt todėl Lietuvoje dar nėra pasirodę nei vieno tikrojo faksimilinio leidinio.

Iniciatyva leisti faksimilinį leidinį ateina tiek iš išorės, kai į leidyklą kreipiasi suinteresuoti asmenys, tiek ir iš vidaus, kai leidyklos darbuotojai patys inicijuoja išleidimą, ieško kompetentingų asmenų parengti studiją apie leidinį ir pan. LLTI leidybos centras, nors ir priklauso institutui, formuoja savo leidybinę politiką, todėl be to, kad išleidžia instituto parengtus tiriamuosius darbus, neretai būtent centras kreipiasi į institutą teikdamas savo pasiūlymus, tarp jų ir faksimilinės leidybos [8].

Kiek kitaip viskas vyksta Mokslo ir enciklopedijų leidybos institute. Neturint savo etatinių mokslininkų, galinčių rengti reikalingus faksimilinius leidinius, bet jaučiant visuomenės poreikį tokiems leidiniams, savo iniciatyva ieškoma autorių, galinčių parašyti knygą ar parengti studiją tam tikra tema. Kaip pastebi respondentė, anksčiau autoriams būdavo didžiausio prestižo reikalas išleisti savo knygą šiame institute ir autoriai netgi laukdavo eilėje, kad tik galėtų išsileisti šioje įstaigoje, tačiau dabar populiarius ir perkamus autorius išgraibsto privataus kapitalo leidyklos, tad dabar dažniausiai taip atsitinka, kad tenka patiems ieškoti autorių [9].

Iš esmės panaši praktika, kuomet leidykla ieško kompetentingų mokslininkų parašyti studiją apie reikiamą knygą, yra taikoma ir užsienyje. Skirtingai nuo Lietuvos situacijos, užsienio leidyklos, turėdamos ilgamečius leidybos planus, koncentruojasi į tam tikros rūšies leidinių faksimilinių kopijų rengimą, ilgai ir nuosekliai tobulindami ir šlifnuodami originalo kopijavimo ir tiražavimo įgūdžius, siekiant maksimaliai panašaus rezultato. Pavyzdžiui, Londono „Facsimile

Editions Ltd“ leidykla rengia tik hebrajų rankraščių faksimilinius leidinius, tuo tarpu Šveicarijos „Faksimile Verlag Luzern“ leidykla užsiima tik Vakarų šalių rankraščių reprodukcijomis, margintomis spalvotais piešiniais ir miniatiūromis [34; 35].

Nors Lietuvoje nesama specializuotų faksimilinių leidinių leidyklų, dirbančių vien su šios srities projektais, siekiant užtikrinti maksimalią rengiamų leidinių kokybę geriausia būtų turėti vieną nuolat šią sritį kuruojantį darbuotoją. Visgi, specialiai faksimilinės leidybos projektams atskiro asmens neturi nei LLTI leidybos centras, nei Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. Kaskart jiems vadovauja skirtingi redaktoriai [8; 9]. Neabejotinai, tam nemažai įtakos turi ir labai ilgi tarpai tarp tokių leidinių pasirodymo, kartais siekiantys net kelerius metus.

Faksimilinės leidybos srityje kompetentingo darbuotojo vaidmenį LLTI leidybos centre iš dalies atlieka pats vadovas, dirbantis nuo šios įstaigos įkūrimo [38]. Kadangi įstaiga yra palyginti nedidelė ir be vadovo ten dirba dar 3 redaktoriai, 2 maketuotojai ir 3 operatoriai, tad viso centro veiklą prižiūri pats centro vadovas, per daugelį metų įgijęs patirties ir galintis ja pasidalinti su savo darbuotojais, tuo metu dirbančiais su faksimilinės leidybos projektais.

Kalbant konkrečiai apie faksimilinio leidinio parengimą, kaip pažymi LLTI leidybos instituto vadovas, [originalo] *pasirinkimas yra tam tikro darbo reikalaujantis procesas, bet būna dažnai taip, kad tai vienintelis egzempliorius* [8], tad leidėjai neturi iš ko rinktis. Daugelio seniausių knygų yra išlikę tik vieninteliai egzemplioriai, o ir tie neretai toli už šalies ribų, pavyzdžiui „Knyga nobažnystės krikščioniškos, 1653“ vienintelis egzempliorius yra išlikęs Švedijoje, tad leidėjas neturėdamas jokio pasirinkimo turėjo kreiptis pagalbos į švedus, kurie patys nufotografavo ir atsiuntė leidyklai nuotraukas. Deja, gautos nuotraukos jau buvo apipjaustytos, t.y. nesimatė puslapių kraštų, bei trūko dviejų atvertimų. Šis atvejis vaizdžiai iliustruoja, kad galutinę faksimilinio leidinio kokybę ne visada nulemia vien tik leidėjo galimybės ir norai [8].

Abiejų įstaigų atstovai teigė, kad prieš darant faksimiles leidinius įvertina mokslininkai, kadangi yra ruošiami komentarai, knygos ar rankraščio analizė ir pan. Deja, pasitaiko atveju, kuomet priėjimo prie originalo nesuteikia jį sauganti institucija arba originalas tiesiog neišliko. Tuomet belieka naudotis mikrofilmiais, anksčiau darytomis nuotraukomis, ankstesniais faksimilniais leidimais ar netgi paprastomis kserokopijomis. *Yra tokių atveju, kai yra išleistos knygos iš labai įvairių kopijų – kartais jos būna šviestos kaip kserokopijos, kartais jos būna fotografuotos, geriau ar blogiau, kartais daroma iš senų mikrofilmų. Stengiamės nedaryti iš tokių, bet kartais tenka* – savo patirtimi dalinosi LLTI leidybos centro vadovas Gytis Vaškelis [8]. Dėl šių priežasčių vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, kas kaltas dėl daugeliu atveju prastos faksimilinių leidinių kokybės yra tiesiog neįmanoma ir kiekvieną atvejį reikėtų vertinti individualiai.

Visgi idealiu atveju, turint priėjimą prie rankraščio originalo, šių įstaigų parengiami pakankamai aukštos kokybės faksimilinio tipo leidiniai (deja, tikrųjų faksimilinių leidinių nėra

išleista). LLTI leidybos centras turi įsigijęs netgi specialią įrangą originalo fotografavimui faksimilėms gaminti – šviesdėžę geram apšvietimui, kurioje talpinamas fotografuojamas objektas, bei profesionalų skaitmeninį aparatą vaizdui užfiksuoti [8]. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas šiuo metu fotografo neturi (galbūt čia galima išvelgti ryšį ir su tuo, jog nuo 2000 metų institutas nėra parengęs nei vieno faksimilinio leidinio), tačiau anksčiau turėta labai gera fotolaboratorija ir tai atsispindi leidiniuose, kurie tuo metu buvo išleisti (išskyrus tuos, kuriuos leidžiant dėl nuo leidėjo nepriklaususių priežasčių buvo naudoti mikrofilmai) [9].

Pirmoje darbo dalyje minėto specialaus šaltos šviesos skenerio, skirto dirbti su senais ir ypač šviesai jautriais originalais, neturi nei viena įstaiga – jis tiesiog neatsipirktų. Abu kalbinti respondentai sutaria, kad skaitmeninės fotografinės technikos pagalba gaunamos faksimilės turi geriausią kainos ir kokybės santykį, nes skaitmeninė fotografija jau yra pasiekusi tokį technologinį lygį, kad kelis tūkstančius litų kainuojančio pusiau profesionalaus fotoaparato fiksuojamas vaizdas atrodo labai tikroviškai, kai tuo tarpu specialus skeneris kainuotų žymiai daugiau.

MELI Mokslinių leidinių ir žodynų redakcijos vedėja Irena Stankevičienė pabrėžė, kad *dažniausiai yra tokia siekiamybė padaryti [faksimilinį leidinį] kiek galima autentiškesnį*. Tačiau kad kokie geri būtų leidėjo norai ar kad ir kokią kokybišką techniką jis turėtų, visgi galutinę leidinio išvaizdą apsprendžia ne tik turimų faksimilių kokybė, bet ir biudžetas – finansiniai ištekliai skirti leidiniui išleisti, kurių, deja, dažniausiai neužtenka, tad redaktoriui kartu su autoriumi tenka aukoti kokybę, kad būtų išsitemta su turimais pinigais. *Yra leidykla, kuri kažką žino, yra dailininkas, kuris sako, ko jis nori, yra autorius, kuris sako, ko jis nori* [8] ir šitokiu būdu prieinamas galutinis susitarimas dėl būsimo leidinio išvaizdos.

Jeigu darai gerai – tai kainuoja brangiai, konstatavo Gytis Vaškeliš [8]. O sutaupyti galima iš įrišimo, popieriaus kokybės, formato, spaudos kokybės (viena, dvi arba keturios spalvos). Viena spalva dažniausiai pasirenkama kai visiškai naikinamas faksimilių fonas, išgryninamas tik tekstas, tuo tarpu dviem spalvomis pakankamai sėkmingai imituojamas seno popieriaus rudumas, kai nepakanka lėšų pilnai keturių spalvų spaudai [8]. Tačiau bet kokias manipuliacijas su faksimilėmis svarbu aprašyti įvade, kad tyrėjas naudodamasis leidiniu turėtų omeny, kiek jo matomas tekstas skiriasi nuo originalo.

Pokalbio su Gyčiu Vaškeliu pabaigoje nuskambėję žodžiai *kokybės, deja, mažai kam reikia* [8] puikiai iliustruoja šiandienę Lietuvos situaciją. Leidėjai pateikia fondams faksimilinių leidinių leidybos projektus, pastarieji juos paremia arba ne, tačiau nei vieni, nei kiti iš tiesų nesirūpina tinkama gaminamos produkcijos kokybe. Leidėjų prašomos, o fondų skiriamos sumos nėra iš tolo neprilygsta toms, kurias reikėtų išleisti norint parengti tikrą, geros kokybės faksimilinį leidinį, kurį būtų galima drąsiai pavadinti aukštos klasės reprodukcija, o ne paprasta originalo kserokopija.

IŠVADOS

Tyrimo metu išryškėjo faktas, kad dar nėra vieningos nusistovėjusios faksimilinės leidybos terminijos, o skirtingi šaltiniai pateikia savo faksimilinio leidinio koncepciją, tad išvelgiama mokslinių diskusijų, gilesnės srities analizės ir terminų konkretaus įvardijimo būtinybė. Šie neaiškumai leidžia leidėjams savo nuožiūra interpretuoti faksimilinės leidybos funkcijas ir jų atlikimui būtiną bent minimalią parengimo kokybę. Dėl to nukenčia ne tik leidinio techninio atlikimo kokybė, bet ir galutinis vartotojas, kuris negali naudoti turimo faksimilinio leidinio kaip visavertės originalo kopijos, galinčios patenkinti jo mokslinius ar asmeninius interesus.

Faksimilinė leidyba nuo pat atsiradimo daug kartų patyrė ženklią kokybinių postūmių, susijusių su naujų technologijų atsiradimu, sparčiai tobulėjusiais faksimilių gavimo bei spausdinimo būdais. Visgi, kad ir kokį technologinį tobulumą būtų pasiekę įrengimai, dar daug tikrojo faksimilinio leidinio pagaminimo procesų, tokių kaip įrišimas, popieriaus sendinimas ir kraštų apgadinimas, iliuminacijų spalvinimas auksu bei sidabru ir kt., reikalauja patyrusio specialisto rankų darbo.

Yra labai daug požymių, skiriančių tikrąjį faksimilinį leidinį nuo faksimilinio tipo leidinio. Mažindamos sąnaudas leidyklos gali pačios pasirinkti, ką stengtis pakartoti tiksliai taip, kaip yra originale, o ko atsisakyti (pavyzdžiui, fono ar spalvų) ar padaryti pigesnę imitaciją (pavyzdžiui, vietoj 4 spalvų spausdinant naudoti 2, šitaip imituojant seno popieriaus rudą atspalvį). Visgi be finansiškai brangiausio – specialistų rankų darbo – tikrasis faksimilinis leidinys yra neįsivaizduojamas.

Išanalizavus 1990-2007 metais Lietuvoje išleistų faksimilinių leidinių apimtį ir sudarius tokių leidinių sąrašą, paaiškėjo, jog faksimilinės leidybos Lietuvoje aktyvumas yra periodiškas, o vieno ciklo trukmė apie 2-3 metus. Taip pat išvelgta, jog aktyvumas nepriklauso nuo šalies ekonominės situacijos ir turi labiau įvykinį charakterį – leidyba ypatingai suaktyvėjo švenčiant jubiliejinius 450-uosius pirmosios lietuviškos knygos metus. Tuo tarpu tiražai, neskaičiuojant jubiliejinio M. Mažvydo „Katekizmo“ leidimo (1997), tendencingai mažėjo ir dabar svyruoja nuo kelių šimtų iki pusantro tūkstančio egzempliorių.

Ištyrus beveik keturias dešimtis 1990-2007 metais Lietuvoje išleistų faksimilinių leidinių nustatyta, jog per nagrinėjamą laikotarpį Lietuvoje nebuvo išleista nei vieno visus faksimiliniams leidiniams būdingus požymius turinčio leidinio, tad jie vadintini faksimilinio tipo leidiniais. Deja, leidėjai neskirdami šių dviejų sąvokų, visus juos vadina faksimiliniams, šitaip klaidindami

visuomenę, nors dalis jų vargiai galėtų vadintis netgi faksimilinio tipo leidiniais, nes savo kokybe primena paprastu kopijavimo aparatu darytas kserokopijas.

Įvertinus dviejų lietuvių raštijai labai svarbių knygų, M. Mažvydo „Katekizmo“ bei K. Sirvydo „Trikalbio žodyno“ visus nuo 1918 iki 2007 metų pasirodžiusius faksimilinius leidimus, paaiškėjo, jog laukto ženklaus leidimų kokybės gerėjimo tendencijos nėra. Tiek seniausias 1922 metų, tiek paskutinis 1997 metų (įskaičiuojant ir 3 tarpinius, pasirodžiusius 1947, 1974 bei 1993 metais) leidimai yra nespalvoti, be fono (arba labai nekokybišku nespalvotu fonu), kietu, tačiau nė kiek neprimenančiu originalų įrišimu ir daugeliu kitų stambesnių ir smulkesnių defektų. Tiesa, K. Sirvydo „Trikalbis žodynas“ nesulaukė tiek perleidimų, o ir antrasis leidimas yra šiek tiek geresnis už pirmąjį (paliktas nespalvotas faksimilių fonas, tačiau puslapių kraštai buvo vis vien apkarpyti), visgi 18 metų skirtumas tarp šių dviejų leidimų leido tikėtis ženklesnių permainų į gerąją pusę.

Leidėjų tyrimas leido išsiaiškinti, koks yra Lietuvos leidėjų požiūris į faksimilinius leidinius, ar jie išvelgia šio verslo perspektyvas ir galimybę tapti komerciškai patraukliu, ar tai ir toliau liks valstybės remiama, skirtingų fondų finansuojama nuostolinga leidybos kryptis. Po pokalbių su ekspertais paaiškėjo, kad leidėjai labai dažnai susiduria su originalo prieinamumo problema, kuomet senąjį spaudinį saugančios institucijos nenoriai sutinka arba visai nesuteikia galimybių padaryti originalo faksimiles, iš kurių vėliau būtų parengtas leidinys. Dėl to neretai tenka naudoti nekokybiškas senas nuotraukas, mikrofilmus arba tenkintis senesniais tos knygos faksimiliais leidimais. Gaminti žymiai geresnės kokybės faksimilinius leidinius, nei buvo daryti iki šiol, ekspertai galimybių nemato, kadangi jų paklausa yra labai maža, tad finansinės investicijos tiesiog niekada neatsipirktų.

Perspektyvos Lietuvoje leisti aukštos kokybės tikruosius faksimilinius leidinius artimiausiu metu atrodo miglotos. Tam reikia geros, brangiai kainuojančios techninės bazės bei aukštos kvalifikacijos patyrusių specialistų, tuo tarpu nesant paklausos šiai produkcijai būtų tikslinga svarbiausias lietuvių raštijai knygas reprodukuoti specializuotoje faksimilinių leidinių leidykloje užsienyje, tuo tarpu Lietuvoje rengiant geros kokybės faksimilinio tipo leidinius.

Pavel Baliko

THE PUBLISHING OF FACSIMILE REPRINTS IN LITHUANIA IN 1990-2007

(summary)

Facsimile publishing is a way of keeping old manuscripts making its copies as accurate as possible. It is an old publishing trend having its own tradition in Europe, though it became more active in Lithuania after it gained independence.

During the 18 years of independence a huge effect has been made in this branch; a few valuable reproductions of old prints and manuscripts had been published, disposed during the middle war period.

The object of this scientific work is textual facsimile publication in Lithuania from 1990 till 2007. The aim is to evaluate the state of facsimile publishing in the period mentioned above. The object is to discuss the theoretical aspects of facsimile publication, to emphasize similarities and differences with its related concepts, to review its history, different periods of facsimile publishing, to discuss its main criteria outlining its quality and ability to fulfill its expectation, to investigate the activeness of facsimile publishing in Lithuania in 1990-2007, to evaluate the quality of facsimile publishing in this period in Lithuania, to analyze some facsimile publications in order to see the progress comparing them to the older ones, to investigate the professional point of view of the publishing office towards the facsimile publishing and determine the position of the publishing office as a cultural conservator in relation with the facsimile publishing.

The documental method of analysis of content and analytical critical analysis of the literature has been used to evaluate the facsimile publishing. Also, having concluded the results gained by the experts of the field it became clear that there is still no exact facsimile terminology, so there is a need to define its concepts. As a result of the uncertainty the publishers are able to interpret the functions of facsimile publishing in their own way. Due to some expenses, a purchaser is not able to use a reproduction as a valuable copy, because it needs to be improved by specialists and the use of expensive modern technologies, which cannot be afforded.

During the period mentioned, not a single facsimile publication has been published according to all the facsimile publishing criteria in Lithuania, so these are called the publications of the facsimile type. The experts do not forecast any possibilities of making better quality facsimile publications; because the market is very limited and the financial investments would never buy off. As a result, it is advisable to publish facsimile publications abroad.

BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS

1. Abiturientams – pirmoji lietuviška knyga. *Lietuvos rytas*, 1997 m. birželio 18 d. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 9 d.]. Prieiga per internetą: <http://pirmojiknyga.mch.mii.lt/Leidiniai/l_rytas8.lt.htm>
2. *About Transcriptions & Non-faksimile Reprints* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. rugsėjo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.acanthus-books.com/abtrannonrep.html>>
3. ALEKNAVIČIENĖ, Ona. *Naujausi senosios lietuvių raštijos tyrimai: problemos ir sprendimai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. sausio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.euro-languages.net/lithuania/?action=one_rhistory&act=read_rhistory&rhistoryid=13>
4. Fototipija. Iš *Leidėjo ir spaudėjo terminų žodynelis* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. birželio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.printing-lithuania.com/lt/printing-services/leidejo-ir-spaudejo-terminu-zodynelis/f.html>>
5. GLAISTER, G. Ashall. *Encyclopedia of the book*. [New Castle]: Oak Knoll Press & The British Library, 1996
6. Heliograviūra. Iš *Leidėjo ir spaudėjo terminų žodynelis* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. birželio 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.printing-lithuania.com/lt/spausdinimo-paslaugos/leidejo-ir-spaudejo-terminu-zodynelis/h.html>>
7. *Informacija ir dokumentavimas. Aiškinamasis žodynas (tapatus ISO 5127:2001)*. Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas, 2008
8. *Interviu su Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidybos centro vadovu Gyčiu Vaškeliu* [garso įrašas]. 2008 m. gruodžio 8 d. Autoriaus archyvas.
9. *Interviu su Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto Mokslinių leidinių ir žodžių redakcijos vedėja Irena Stankevičiene* [garso įrašas]. 2008 m. gruodžio 9 d. Autoriaus archyvas.
10. *Knygotyra. Enciklopedinis žodynas*. Vilnius: Alma litera, 1997
11. LŪŽYS, Sigitas. Senieji paraščių raštai. *Darbai ir dienos*. Kaunas, 2005, t. 44, p. 175–188.
12. *LTTI Leidiniai nuo 1947 metų* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lti.lt/kronika/leidiniai.htm>>

13. MARKEVIČIŪTĖ, Lina. *Kokybės vadyba: ISO 9000 standartų šeima. Paskaitų konspektai*. Vilnius: 2005.
14. MAŽVYDAS, Martynas. *Katekizmas ir kiti raštai*. Redaktorius G. Subačius. Vilnius: Baltos lankos, 1993.
15. MAŽVYDAS, Martynas. *Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams*. Kaunas: Švietimo ministerija, 1922, p. 7
16. MISIŪNIENĖ, Jadvyga. Faksimiliniai leidiniai iš LNB Retų knygų ir rankraščių skyriaus rinkinių. *Tarp knygų*, 2002, balandis, p. 11-13
17. MIŠKINIS, Antanas. *Varnos prie plento*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005
18. PETKEVIČIUS, Merkelis. *1598 metų Merkelio Petkevičiaus Katekizmas*. Kaunas: Švietimo ministerija, 1939, p. 3
19. PRAKALKA, Kazys. Pratarė. Iš *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo, 1979
20. PRAKALKA, Kazys. Pratarė. Iš *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997
21. SUBAČIUS, Paulius. *Tekstologija. Teorijos ir praktikos gairės*. Vilnius: Aidai, 2001 p. 27-40
22. *The commentary volume as a key to understanding the original* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.faksimile.com/frame_kommentar_e.html>
23. THOMSON, Lavrence S. *Faxsimiles and the Antiquarian Trade* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ideals.uiuc.edu/bitstream/2142/5972/1/librarytrendsv9i4i_opt.pdf>
24. TIDIKIS, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2003
25. *Transkripcija ir transliteracija* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://ualgiman.dtiltas.lt/transkripcija_ir_transliteracija.html>
26. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004
27. *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos elektroninis laiškas*. 2008 m. balandžio 28 d. Autoriaus archyvas.
28. ŽIRGULYS, Aleksandras. *Tekstologijos bruožai*. Vilnius: Mintis, 1989
29. Архангельское Евангелие 1092 года. Iš *Виртуальный музей книжных памятников Архангельского Севера* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. spalio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://virtmuseum.aonb.ru/ae/ae.html>>

30. ВАЩИЛКО, Елена. Коллекционные репринты. *Реклама и полиграфия*. 2007, nr. 4 [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. spalio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.rp-mag.ru/rp_web/rp_0407/rp_0407_10.php>
31. *Книговедение. Энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия, 1982
32. ФИЛИППОВИЧ, Анна. *Практические занятия по курсам «Компьютерная лингвистика» и «Семиотика информационных технологий»* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.philippovich.ru/Anna/public/Public_Uchebn/PZ_KL_SIT/PZ_KL_SIT.htm>
33. ТАРАКАНОВА, Ольга. *Антикварная книга* [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. birželio 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.hi-edu.ru/e-books/AK/3-2-10.htm>>
34. *Faksimile Verlag Luzern* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.faksimile.ch>>
35. *Facsimile Editions Ltd* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.facsimile-editions.com>>
36. *LIBIS suvestinis Lietuvos bibliotekų katalogas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.libis.lt>>
37. *Lietuvių kalbos žodynas: elektroninis variantas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt>>
38. *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.llti.lt>>
39. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos elektroninis katalogas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.libis.lt:8080/showCustomPage.do?showByIdentificator=complexSearch>>
40. *Vilniaus universiteto bibliotekos elektroninis katalogas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.mb.vu.lt/el-katalogai>>

PRIEDAI

Priedas 1. 1990-2007 metais Lietuvoje išleistų faksimilinių leidinių sąrašas

Faksimilinių leidinių sąrašas sudarytas nagrinėjant Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, Vilniaus universiteto bibliotekos bei LIBIS suvestinio Lietuvos bibliotekų elektroninių katalogų įrašus, vėliau pasirinktus leidinius peržiūrint *de visu*.

1. *1759 metų „Ziwatas“*. Parengė A. Girdenis ir P. Skirmantas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998. ISBN 5-420-01438-6
2. BARANAUSKAS, Antanas. *Graudūs verksmai ir kitos giesmės*. Kaunas: Atmintis, 1998. ISBN 9986-760-17-8
3. BRETKŪNAS, Jonas. *Giesmės Duchauņas ir kitos 1589 metų liturginės knygos: tekstai ir jų šaltiniai*. Parengė Guido Michelini. Vilnius: Baltos lankos, [2001]. ISBN 9955-00-034-1
4. BRETKŪNAS, Jonas. *Jono Bretkūno „Postilė“: studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*. Parengė Ona Aleknevičienė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005. ISBN 9986-668-96-4
5. *Bukolikos, arba Piemenų eilės apie Vilnių. X eklogų = Bukolika, abo Wiersz pasterski o Wilnie. Eklog X*. Parengė Jakub Niedźwiedz, Eugenija Ulčinaitė; iš lenkų k. vertė Eugenija Ulčinaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, [2002]. ISBN 9955-475-15-3
6. *Clavis Germanico-Lithvana: rankraštinis XVII amžiaus vokiečių-lietuvių kalbų žodynas = Clavis Germanico-Lithvana: Handschriftliches Deutsch-Litauisches Wörterbuch des 17. Jahrhunderts = Clavis Germanico-Lithvana: manuscript German-Lithuanian dictionary of the 17th century*. Sudarė Frydričas Pretorijus. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995-1997
7. DAUKANTAS, Simonas. *Laiškai Teodorui Narbutui: Epistolinis dialogas*. Parengė R.Griškaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas, 1996. ISBN 5-420-01357-6
8. DAUKŠA, Mikalojus. *Mikalojaus Daukšos 1595 metų Katekizmas = Katechismus von Mikalojus Daukša vom Jahre 1595*. Parengė Vida Jakštienė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995. ISBN 5-420-01244-8
9. DAUKŠA, Mikalojus. *Mikalojaus Daukšos 1599 metų „Postilė“ ir jos šaltiniai*. Parengė Jonas Palionis. Vilnius: Baltos lankos, 2001. ISBN 9955-00-061-9

10. IVINSKIS, Laurynas. *Kalendorius, arba Metskajtlus ukiszkasis nuog užgimima Wieszpates 1861 metu paprastunju, tureńczium 365 dienas, ... Paraszitas par Ł.Iwiński: metaj nuog pirmoja Kalendoriaus Ziamajtiszkaj iszduota 1846 m.* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996. ISBN 9986-513-17-0
11. JAKNAVIČIUS, Jonas. *Jono Jaknavičiaus 1647 metų „Ewangelie polskie y litewskie“: dokumentinis leidimas ir kompaktinė plokštelė su skaitmenine faksimile.* Parengė Milda Kučinskienė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005. ISBN 9986-668-97-2
12. KALVAITIS, Vilius. *Prūsijos lietuvių dainos.* Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998. 9986-513-59-6
13. KIŠKIS, Stanislovas. *Vilties maldos: kalinių maldaknygė.* Vilnius: Raštija, 1991
14. *Knyga nobažnystės krikščioniškos, 1653.* Parengė Dainora Pociūtė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004. ISBN 9955-475-47-1
15. *Kovo Vienuoliktosios Aktas.* Parengė Vytautas Landsbergis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, 2000. ISBN 9986-18-065-1
16. LAZUTKA, Stasys. *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.): Zamoiskių ir Firlėjų rankraščių nuorašų paleografija ir faksimilės.* Vilnius: Margi raštai, 2007. ISBN 978-9986-09-345-9
17. LYSIUS, Heinrich J. *Mažasis katekizmas.* Parengė P. U. Dini. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993
18. MAŽVYDAS, Martynas. *Kalėdų giesmės.* Parengė Juozas Kvaraciejus. Vilnius: Vyturys, 1997, ISBN 5-7900-0793-7
19. MAŽVYDAS, Martynas. *Katekizmas ir kiti raštai = Catechismus und andere Schriften.* Redaktorius G. Subačius. Vilnius: Baltos lankos, 1993. ISBN 9986-403-06-5
20. MAŽVYDAS, Martynas. *Martyno Mažvydo „Katekizmui“ 450 metų.* Vilnius: Vilius, 1995. ISBN 9986-425-16-6
21. MICHELINI, Guido. *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. ISBN 5-420-01449-1
22. MILIAUSKAS, Juozas. *Poczta litewsko-literacka (Raszliavos pasztas. 1883).* Kaunas: Atmintis, 1995
23. MIŠKINIS, Antanas. *Varnos prie plento.* Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005. ISBN 9986-39-389-2
24. NĖRIS, Salomėja. *Diemedžiu žydėsiu.* Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. ISBN 9986-39-355-8
25. NEZABITAUSKIS, Kajetonas R. *Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos.* Vilnius: Alma littera, 1996. ISBN 9986-02-147-2

26. *Pirmoji prūsų knyga*. Parengė Mikelis Klusis, Bonifacas. Vilnius: Pradai, 1995. ISBN 9986-405-11-4
27. *Regulas dėl skarbavų žmonių*. Parengta Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje. Kaunas: Atmintis, 1998. ISBN 9986-760-13-5
28. SAPŪNAS Kr., ŠULCAS T. *Sapūno ir Šulco gramatika = Compendium Grammaticae Lithvanicae, 1673*. Parengė K.Eigminas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas, 1997. ISBN 5-420-01393-2
29. SENGSTOCK, Lazarus. „*Giesmes Chrikszionischkos ir Duchauischkos*“ ir jų šaltiniai. Parengė Guido Michellini. Vilnius: Baltos lankos, [2004]. ISBN 9955-584-71-8
30. *Senieji Lietuvos žemėlapiai = Old maps of Lithuania = Alte Landkarten Litauens : iš Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinių*. Parengė Alma Braziūnienė; į anglų k. vertė Diana Bartkutė, į vokiečių k. vertė Klausas Berthelis. Vilnius: Vaga, 1999. ISBN 5-415-01421-7
31. SIRVYDAS, Konstantinas. *Senasis Konstantino Sirvydo žodynas*. Parengė Kazys Pakalka. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997. ISBN 5-420-01397-5
32. STRAZDAS, Antanas. *Giesmės svietiškos ir šventos*. Sudarė Juozas Tumelis. Vilnius: Vaga, 1991. ISBN 5-415-00392-4.
33. ŠIRVYS, Paulius. *Tiesiu toliams rankas*. Vilnius: Žuvėdra, 1997. 9986-500-21-4
34. ŠIRVYS, Paulius. *Tiesiu toliams rankas* (pakart. faks. leid.) Vilnius: Žuvėdra, 2007. 978-9986-500-21-6
35. *Tado Kosciuškos sukilimo (1794) lietuviškieji raštai*. Parengė J. Tumelis. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997. ISBN 9986-34-010-1
36. VAIŠNORAS, Simonas. *Simono Vaišnoro 1600 metų Žemczuga Theologischka ir jos šaltiniai*. Parengė Guido Michellini. Vilnius: Baltos lankos, 1997. ISBN 9986-813-29-8
37. VALANČIUS, Motiejus. *Ganytojiški laišakai*. Parengė V. Merkys, B. Vanagienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2000. ISBN 9986-34-058-6
38. VILEIŠIS, Petras. *Populiariszkas rankvedis fizikos*. Parengė E. Makariūnienė. Vilnius: Lietuvos fizikų draugija, 2000. ISBN 9986-9332-1-8
39. КАРСАВИН, Л.П. *Архив Л.П. Карсавина: Неопубликованные труды. Рукописи = L.P. Karsavino archyvas: Nespausdinti darbai*. Rankraščiai. Parengė П.И. Ивинский. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003. ISBN 9986-19-591-8

Priedas 2. Interviu su Gyčiu Vaškeliu

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidybos instituto vadovą Gytį Vaškelį apklausė darbo autorius Pavel Baliko.

Kiek knygų pavadinimų Jūsų leidykla išleidžia per metus?

Per metus išleidžiama apie 30 leidinių pavadinimų.

Jūs esate valstybės finansuojama įstaiga?

Mes esame valstybės mokslo institutas – biudžetinė įstaiga.

Jūsų Centras leidžia tai, ką Institutas parengia?

Mes esam tokie, kurie ir patys inicijuoja parengimą ir išleidimą. Nėra taip, kad tiesiog ką mums nuleidžia, tą mes ir darom. Centras dirba truputį autonomiškai, bet būdamas Instituto viduje jis irgi vykdo tam tikrą leidybos politiką – leidžiame tai, ką institutas kaip tiriamuosius darbus dirba, bet tarkim mes darome tai, ko Institutas kitaip gal net nebūtų daręs, tarkim tų pačių faksimilinių leidinių.

Kalbant apie faksimilinio leidinio rengimą, kiek Jūs gaunate paruoštos medžiagos, o kiek Jūs turite padaryti?

Yra labai įvairūs atvejai. Paprastai vis tiek priimame kažkokį suinteresuotą autorių, kuris ateina pas mus ir sako *aš norėčiau išleisti faksimilinį leidinį*, arba tarkim *tas faksimilinis leidinys bus mano mokslinio darbo pradžia* ir tada prasideda procesas. Vienu atveju būna daugiau, kitu atveju – mažiau. Labai priklauso, kur yra originalas. Ar yra originalas Lietuvoje, ar ne. Ar originalas gerai išsilaikęs, ar ne. Yra tokių atvejų, kai yra išleistos knygos iš labai įvairių kopijų – kartais jos būna šviestos kaip kserokopijos, kartais jos būna fotografuotos, geriau ar blogiau, kartais daroma iš senų mikrofilmų. Stengiamės nedaryti iš tokių, bet kartais tenka.

Jeigu Jums reikia daryti originalo nuotraukas, samdotės kažką?

Taip, čia pagal situaciją praktiškai jau. Turime dabar savo aparatūrą fotografavimui, skenavimui, važiuojam į bibliotekas ir vietoj fotografuojam.

Kaip parenkamas originalas, iš kurio bus fotografuojama? Ar tiesiog peržiūrima ar jis tvarkingas, ar daromos gilesnės analizės, ar dirbate su tekstologais?

Be abejo egzemplioriaus pasirinkimas yra tam tikro darbo reikalaujantis procesas, bet būna dažnai taip, kad tai vienintelis egzempliorius. Sakykim, „Knyga nobažnystės krikščioniškos“ – vienintelis egzempliorius yra išlikęs Švedijoje, Upsalos universitete. Rinkis nesirink, nieko kito nepadarysi. Yra kontrafaktiniai leidiniai, bet jie yra vėlesni. Iš to tiražo yra išlikęs vienas, tai važiavo ta autorė, kuri buvo suinteresuota, surado jį, peržiūrėjo, susitarė, kad jį

perfotografuotų ir mums atsiuntė jau „skanus“. Paskutiniu momentu atradome, kad dviejų atvertimų užmiršo nufotografuoti.

Kas sprendžia dėl galutinės faksimilinio leidinio išvaizdos? Koks bus formatas, koks bus popierius?

Viską lemia kišenė, t.y. kiek turi pinigų. Bet vis tiek pinigų daug niekada neturi ir kaip taisyklė po tokio leidinio lieka biudžeto skylė. Jeigu darai gerai – tai kainuoja brangiai.

Tai reiškia faksimilinių leidinių paklausa yra labai maža?

Absoliučiai nėra jokios paklausos. Gali dėti 50 litų, gali dėti 20 litų, gali dėti 200 litų – pardavimas bus lygiai tas pats.

Jūs leidžiate tik iš tų lėšų, kurias gaunate iš valstybės, ar papildomai kreipiatės į fondus?

Lietuvoj tų fondų nevalstybinių kaip ir nėra. Stengiamės kreiptis, bet ne visada duoda. Yra knygų, kurios išleistos iš vieno, labai mažo finansavimo, yra tokių, kur yra 2-3 rėmėjai. Visa tai labai daug kainuoja ir galų gale Institutas tiesiogiai to nejaučia, bet mes padengiame iš parduodamų knygų pinigų. Mes esame ne pelno siekianti įstaiga – kaip taisyklė tai yra labai nuostolingi leidiniai. Kokybės, deja, mažai kam reikia.

Grįžtant prie to paties klausimo, jei yra labai mažai pinigų, kas sprendžia dėl leidinio galutinės išvaizdos?

Yra leidykla, kuri kažką žino, yra dailininkas, kuris sako, ko jis nori, yra autorius, kuris sako, ko jis nori. Žiūrima į situaciją ir sprendžiama.

Priedas 3. Interviu su Irena Stankevičiene

Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto Mokslinių leidinių ir žodynų redakcijos vedėją Ireną Stankevičienę apklausė darbo autorius Pavel Baliko.

Kiek leidinių pavadinimų Jūsų leidykla išleidžia per metus?

Pagrindinis ir svarbiausias yra „Visuotinė lietuvių enciklopedija“ kurios išleidžiam 2 tomus per metus. Tokių paprastų leidinių apie 50 pavadinimų.

Jūsų įstaiga yra išlaikoma iš valstybės biudžeto?

Taip, bet nežinau ar svarbus toks niuansas, kad iš biudžeto yra finansuojama tik „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ leidyba – tam yra skirta 60 etatų ir tam skirtos biudžetinės lėšos. Visi kiti leidiniai leidžiami dalyvaujant konkursuose paskelbtuose Kultūros ministerijos, Kultūros rėmimo fondo, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos ir iš jų gauname finansavimą atskiriems leidiniams.

Kas inicijuoja faksimilinių leidinių leidybą? Jūs patys ieškote autorių, ar autoriai kreipiasi į Jus?

Dabar yra atsitikę taip su knygų leidyba, kad anksčiau, sovietiniais metais, mes buvom tokia prestižinė mokslo leidykla ir autoriai laukdavo didžiausiose eilėse, kad galėtų pas mus išsileisti ir tai buvo prestižo reikalas. Dabar atsitiko taip, kad leidyklos populiarius autorius pačios graibsto ir tempiasi į savo leidyklą. Žodžiu, jeigu populiarius leidinys, tai kiekviena leidykla nori turėti populiarių, perkamą autorių. Dėl to dažniausiai mes patys ieškom autorių, jaučiame kas būtų įdomu visuomenei, ką pirktų ir tada prašome, kad jie parašytų būtent tokią knygą.

Kaip parenkamas originalas? Ar apžiūrite visus originalus, iš ko galima būtų daryti faksimiles, ar renkatės prieinamiausią ir arčiausią? Ar naudojate tekstologo pagalbą?

Dažniausiai mokslininkai būna apžiūrėję tuos rankraščius, iš kurių mes fotografuojame. Su faksimilinais yra taip, kad dažniausiai neturime galimybės pasirinkti, nes, pavyzdžiui, bibliotekos turi tik vieną ir jis saugomas po didžiausiais užraktais rankraštyne. Kai važiuojame fotografuoti, tai vos ne su apsauga, kadangi jie yra labai saugomi. Turėjome rašyti visokias garantijas, kad turime seifą jiems laikyti, kad fotografas kai nufotografuoja dėtų į seifą, kad jie būtų visaip saugomi, nesugadinami. Iš kurio originalo fotografuoti nurodo mokslininkai, jei jų yra daugiau nei vienas.

Kas sprendžia dėl galutinės faksimilinio leidinio išvaizdos? Kiek sumažinti; palikti foną, ar panaikinti; daryti spalvotą, ar nespaltvotą?

Yra tokia siekiamybė padaryti leidinį kiek galima autentiškesnį, kuo mažiau mažinti. Daukšos „Katekizmo“ aiškiai matosi prastesnė kokybė, nes buvo darytas iš mikrofilmo. Šiaip stengiamasi padaryti kuo galima autentiškesnį. Jei popierius apiplyšęs, tai turi atsispindėti faksimilėje, stengiamasi ir foną palikti, ir kraštą, o jau spalvos priklauso nuo turimų lėšų. Jeigu įmanoma – padaryti spalvotą, bet jau spalvotas yra keturis kartus brangesnis, tad galima sakyti tai nulemia biudžetas, mados ir technologijos.

Ar turite savų įrenginių faksimilinių leidinių fotografavimui?

Dabar neturime fotografo, bet anksčiau turėjome labai gerą fotolaboratoriją ir tai atsispindi geroje leidinių kokybėje. Faksimilės buvo daromos stacionaria fotografavimo aparatūra ir iš tų nuotraukų buvo daromas maketas. Tam, kad būtų geros kokybės faksimilinis leidinys, geriausias būdas originalą fotografuoti profesionaliu aparatu, nes skenavimas yra pavojingas tuo, kad skenuojant reikia rankraštį pakišti po skeneriu, todėl jį reikia kažkaip laužyti. Todėl, norint išsaugoti rankraštį, iš kurio rengiesi faksimilinį leidinį daryti, geriau jį fotografuoti ir išeina geresnė kokybė paties leidinio ir mažiausiai pakenkiama rankraščiui.

Pirmąjį faksimilinį leidinį po Nepriklausomybės atkūrimo Jūsų leidykla išleido 1993 metais, o paskutinį – 2000-aisiais. Kodėl faksimilinių leidinių leidyba nutrūko?

Faksimilinis leidinys yra brangus, jis yra nekomercinis, jam reikia didelės paramos. Daugiausia dėl lėšų stokos reikia, kad tokią programą kas nors paremtų, bet kadangi dabar yra visokios naujos technologijos, tai kitos leidyklos, žinau taip daroma, tą visą nuskenuotą rankraštį jie surašo į elektroninę laikmeną, o popieriniame variante yra kas perrinkta įprastu šriftu. Galbūt ir autoriai pas mus neatėjo, dabar gi yra baisi konkurencija tarp leidyklų. Kur programos yra paskelbtos, irgi ten yra baisinga konkurencija.

Ar esate leidę komercinių faksimilinių leidinių?

Tokių net negali būti, jie neišvaizduojami tokie, nes jie nėra masinės paklausos. Kas jais gali domėtis? Tik mokslininkas, dar jis reikšmingas kaip kultūros paveldas. Tačiau, kad imtų dabar ir išpirktų kokį tūkstantį egzempliorių yra neišvaizduojamas dalykas – jis komerciniu niekaip negali būti.

Jūsų nuomone, ar ši leidybos šaka Lietuvoje yra perspektyvi?

Žinoma, kad ji turėtų būti plėtojama, jeigu Lietuva užsiims savo raštijos paveldo publikavimu. Manau, kad ji yra perspektyvi, jeigu valstybė investuos į tai lėšų. Leisti tikrai yra ką.